

PÕHJALA TÄHISTEL

SISUKORD :

Meie oleme legendi loojad	Eerik Heine
Isa ja poeg	Arved Viirlaid
Üheksateist puusärki punaste roosidega	H. Tooming
Soomse sepa mõök	Fr. R. Kreutzwald
Miks loovutati Kannas	K. L. Oesch
Nägu	Hannes Oja
Soomse ohvitserikoolis	Vello Pekomäe
Peetri kiriku kellad	Ivar Grünthal
Esimeses paadis	Harald Mang
Kindralid ja mina	Lembit Vahtre
Read harvenevad. Kapten Hannes Sternbeck	—
Grünthali „Lumi ja lubi“	Raimond Kolk
Kannase motiive	Ants Lahi
Soomepoisid ja Veteraanide Maailmaliit	A. Terras
Kroonikakilde Soomepoiste Klubi tegevusest	H. O.
Haluattekko mehua?	—

Kaas: Olev Mikiver

Väljaandjad: Soomepoiste Klubi Torontos,
JR 200 Sõprusühing Stokholmis,
JR 200 Koondus Göteborgis

Toimetus: Kanadas — Johannes Vihma, Arved Viirlaid
Rootsis — Martin Juhkam, Raimond Kolk
Aadress: Soomepoiste Liit,
Box 405, Stockholm 1

Toimetuse sekretär: Hannes Oja
Aadress: 186 Cleveland St., Toronto 7, Ontario
Tel. HU. 1-5316

Talitus: Kanadas — Paul Toomsalu
30 Chestnut Cres., Scarborough, Ontario
Tel. AM. 7-6071
Stokholmis — Raoul Alberg
Olof Jönssons gränd 17, Stockholm, Vällingby
Tel. 38 91 95
Posti jooksev arve 19 50 76
Göteborgis — JR 200 Koondis Göteborgis
c/o E. Odraks
Aftongatan 11, Göteborg N.
Tel. 46 77 58

Klisheed: Mang Engraving Service
Ortoprint, Toronto

MEIE OLEME LEGENDI LOOJAD

Meie rahva ajalugu on olnud võitlus. Võitlus vabaduse ja inimõiguse eest — võitlus oma riigi ja rahva eest. Generatsioon generatsiooni järel on andnud selles heitluses oma panuse.

Lembitu malevlased langesid, kaitstes me muistset priiust, jüriöö mässulised andsid oma elu, püüdes taastada meie kunagist iseseisvust. Nad löid legendi, mis püsis elavana läbi aastasade pimeduse ja andis jõudu ning vaimustust meie isadele ja vendadele Vabadussõjas.

Ja meie — nende meeste ja naiste pojad ja järglased, kes teostasid meie esivanemate sajanedeid kestnud unistuse — Vaba Eesti — kas ei tunnetanud meist igaüks oma hinges seda jõudu ja vaimustust, mis hoovas meie südameisse möödunud aegade hämarusest?

Ja ka meie saime legendi loojateks. Kõik, kes me võitlesime oma isamaa ja rahva vabaduse eest möödunud sõjas — astusime nende lugematute hulkade kõrvale minevikus, kes oma tegude ja ohvritega hoidsid elus vabadustuld järgnevatele põlvetele.

Ja see au kohustab.

Eestlased paguluses ja eriti meie — Eesti sõdurid — on praegu ainuke jõud, mis suudab luua uusi legende.

Kodumaal on meie rahvas surutud orjusesse. Meie sõprade ja ideekaaslaste — metsavendade vastupanu on murtud. Meie sõjakaaslased ja relvavennad on hukkunud Sarmaatia lagendikel või vaevlevad Siberi orjalaagrites.

Praegusel hetkel oleme üksnes meie — pagulaseestlased võimelised võitlust vabaduse eest aktiivselt ja avalikult jätkama.

Meie rahvas kodumaal teab seda ja ootab meilt imet. Meie oleme nende ainuke lootus ja relv, mis neile on jäänud.

Iga meie tegu, võitlus ja ohver annab meie rahvale jõudu ja usku tulevikuks.

Iga meie tegu, mis teenib meie rahva vabaduse ideed, annab neile jõudu taluda raskusi ja alandusi.

Iga meie võitlus Vaba Eesti eest kinnitab nende usku ja lootust vabadusele.

Iga meie ohver meie riigi iseseisvuse taastamiseks hoiab elus vabadustuld, kuni aeg saabub.

Ja kui meie tahame olla nende väärilised, kes võitlesid Eesti eest kauges minevikus — kui me tahame olla nende väärilised, kes võitlesid kunagi meie kõrval ja kes andsid kõik, mis neil oli — oma elu, oma rahva eest, siis me peame tegutsema.

Iga näiliselt tühisemgi tegu, võitlus ja ohver paisutab seda võimsat voolu, mis purustab kunagi kõik tõkked ja toob Eestile vabaduse.

Iga meie tegu, võitlus ja ohver loob legendi, mis hoiab elus vabadustuld — kuni aeg saabub.

Eerik Heine

ARVED VIIRLAID

ISA JA POEG

Üks poiss ronis kõrgele mäele
halleluuja-hongata
lase ätt songata
piibuorgiga mäe naba
ribikonte tongata
püssikaba on kabeli vilu

Ätt puhkas kabeli vilus
piibu jättis ja riistad karja
halleluuja-hongata
püssikabade tongata

Üks poiss istus kõrgele mäele
üksi ja nuttis liiva sisse
halleluuja-hongata
tuli ingel alla mäe nabale
lohutas liiva sisse
põstis tiivad liiva sisse

Ega mehedki ei nuta
halleluuja-hongata
ätil aega hämaraid teid
mäe all nüüd longata
luuvaluga longata

ÜHEKSATEIST PUUSÄRKI PUNASTE ROOSIDEGA

Oli külm novembrikuu öhtu. Sadas suuri lumeräitsakaid, mis varsti lõrtsiks muutusid. Tartu jaamaesine oli täis tunglevaid rongileminejaid, saatjaid ja pealtvaatajaid. Loomavagunid olid reisi jaoks tungil. Püüdsin nende hulgas näha oma poega, kuid suur tunglemine ei võimaldanud seda. Siiski veel kord, üksainus kord tahtsin Udo t näha ja hüüdsin teda nimepidi. Seal ta tungleski läbi rahvamurru minu suunas. Haarasin ta veel kord oma kaisutusse, — aimamata, et see oli viimane kord. Vaatasin veel kord ta armsasse näkku, mis oli viimaste minutite jooksul hoopis nagu kitsamaks ja kahvatumaks muutunud. Siis kostis külm rongivile ja kiiresti kadus mu Udokene rongile, mis tormas pimedusse, lõrtsisajusesse öhe. Sel hetkel mind nagu polnud olemaski. Aegki oli kaotanud mõiste. Polnud olevikku, polnud tulevikku, oli vaid minevik, ilus kui unelm . . .

Hietaniemi kangelaskalmistu 1961. a. kevadel

Pikkamööda tuikusin kodu poole. Ikka sadas rasket, külma lõrtsi riinetele, näole, minu südamessegi . . . Kusagilt kaugest minevikust, koolipõlvest meenus ilus päikesepaisteline suvepäev. See oli meie Vabadussõja suvel 1919. Vaikses tänu-ja hõimuleinas seisatasin siis ja vaatasin, kui Chopin'i leinamarsi helidel kanti laevale üheksateist valget puusärki, mis kaunistatud punaste roosidega. Valgetes puusärkides, punaste rooside all saatsime Soomele tagasi ta pojad. Need, kes töid meile julgust ja abi, kui venelane lähenes Tapale. Miks nad tulid? Samas vaikne vastus mu südames: „Pole suuremat andi, kui et keegi ohverdab oma elu meie eest.“ See oli hõimude üle Soome silla: oma verega olid nad seda tugevamaks ja püsivamaks ehitanud.

. . . Ja nüüd külmal novembrikuu öhtul 1943, lumelõrtsi ja pimedusse kaduv rong viis minult mu armastatud poja. Seda ma noore tütarlapsena 1919 küll ei aimanud, kui üheksateist valget puusärki punaste roosidega leinamarsi helidel laevadele kanti. Automaatselt tuikusin kodu poole. Automaatselt astusin tuppa. Vaid tühjus ootas nüüd ees. Toolil olid Udo kooliriided ja müts. Ta väike hall kassikene oli kõverdunud nendele. Oli nii rusuvalt vaikne. Tundsin, et üks õnnelik peatükk minu saatusest oli jälle möödas, kadunud, igavesti . . .

Ajamõiste oli kadunud. Rusuvas vaikuses enda ümber tundsin, kuis valu südames paisus, ähvardades mind lammutada. „Tule tagasi, Udo, tule tagasi!“ tungis valus sosin südamest. — „Tule tagasi, tule veel ainus kordki tagasi!“ . . .

Üks küsimus kerkis mu valust segastesse mõtetesse: kas olin õieti teinud, kasvatades lastesse ideaale, isamaa armastust? Kas siiski polnud õigem igaühel mõelda ainult oma elule? . . . Kuid Jumal on loonud meid eestlastena, miks siis oleks see ebaõige, et armastame oma maad, oma rahvast, oma kaunikõlalist eesti keelt? Kus küll oli sellel hetkel õige vastus? Ja mu süda oli vaid valulev emasüda . . . Pisarad tungisid silmadesse. Nutsin kaua ja nutan veel praegugi. Mu südames on nüüd ainult igavene lein.

Olen võõrsil, väsinud ja vana. Ühest Udo viimasest kirjast meenuvad sõnad: „Ema, paljud mu sõbrad on juba langenud, kuid mina seisan veel ja usun kindlasti, et auvõlga täites siin, kord ka kodu vabastame, kus siis rahus võid elada, ema . . .”

Nüüd tean, et üheksateist valget puusärki, kaunistatud punaste roosidega 1919, on lunastatud mu oma verrega, mu poja verrega . . . Olgu sulle kerge Soome muld vaikselt Malmi kangelaskalmistul! . . . Mina veel väsinuna ja vanana ekslen võõral pinnal, kuni kord kohtame hingedemaal, ühinedes igaveses rahus . . .

Igaveses valusas leinas

ema

FR. R. KREUTZWALD

SOOME SEPA MÕÕK

Katke „Kalevipoja“ kuuendast loost

Sepp oli mõõka seitse aastat
Poege abil painutanud,
Tagunud ja tasutanud,
Siledamaks silitanud,
Teravamaks teritanud,
Peenemaksi pinnitanud,
Seitsmest sugust raua karrast
Mõõga tera kokku keetnud;
Laulnud iga päeva kohta
Targema töö toimetusel
Seitset sugu sõnasida,
Sündsamaida rammusõnu,
Voolsamaida võimusõnu
Kuulsa mõõga kuningalle.
Meister oli mõõgatera
Kõvemaksi karastanud
Seitset sugu vete volil,
Arumärgade hautusel:
Üks oli vesi Viru merest,
Märga lausa Soome merest,
Teine vesi Peipsi järvest,
Märga Pihkva radadelta;
Kolmas Võrtsu järve vesi,
Märga muistse järve jälilt;
Neljas oli neitsi vesi,
Märga Ema lättekesest;
Viies vesi Koiva jõesta,
Märga Läti luhtadelta;
Kuuves vesi Võhandusta,
Märga püha piiridelta;
Seitsmes selge vihmavesi,
Märga pilve paistusest,
Mis see sulfa sünnitanud,
Kastepiiska kasvatanud.

Tera seitsmest teraksesta,
Rootsi raua rahnudesta;
Vars oli valgesta hõbedast,
Käepide kallimast kullast,
Kupp Kunglamaa kivista;
Sidemed seitset karva karrast,
Pannal paksusta penningist,
Teine tugev taalerist,
Pandla pidemed pitserkivist,
Sõrmuskivi sõmerasta.

Kalevite kallim poega
Võttis mõõkade vanema,
Kuulsa raudade kuninga,
Võttis kätte katse'eksi,
Laskis tera lennuskille
Tuule kiirul tuisatille
Paari korda keeritada:
Sealap tõusis kange kohin,
Arkas imeline mühin, —

Kalevite kange poega,
Võidulaste võsukene,
Kanget käppa kukutelles
Rabas mõõka raksatelles
Vastu raske'et alasit!
Vägev käsi, võidurikas,
Lõhkus raudase alasi,
Lõhkus tükis aluspaku
Kahte osasse keskelta;
Mõõgale ei jäänud märki,
Krammikesta kusagille.

„Kalevipoja“ ilmumise 100. aastapäeva tähistamiseks.

MIKS LOOVUTATI KANNAS

KINDRALLEITNANT K. L. OESCH

Päämaja luureosakonna vaatluste üheks eriosaks olid rindeüksuste tähelepanekud. Järgnevalt esitatakse üksikuid peajooni tulipunkti sattunud eesrinde diviiside ja IV AKE (Armee Komenton Esikunta) poolt tehtud tähelepanekuist ja vaatlustulemuste kogumisest.

18. Diviisi, Kannase rinde paremalt äärmisel oleva diviisi staabi 20. 5. 1944 päevases vaatluses mainitakse järgmist: „Asja on selgunud, et vaenlase sihiks on oma võitluspunktide nihutamine meie eesliinile.” Juba maikuu algul sai 18. Diviis teada, et ta peagi eesrindelt välja vahetatakse ja reservi arvatakse; on töönaoline, et diviisi huvi kindlustustöödeks ja tähelepanekuist tehtavaks järeldusiks mõistetakvail põhjusil oli mõnel määral nõrgenenud.

22. 3. 1944 oli üksuste väljavahetus peaaegu sooritatud ja 10. Diviisi ülem võttis rinde 18. Diviisi ülemalt üle. 10. Diviisi arhiiv põletati Kauhijärvel, kuna kiirel taandumisel ei saadud seda tagalasse toimetada. Alles säilinud diviisi staabi sõjapävaraamatu lühimärkmeist ilmneb siiski, millisena olukorda väljavahetuse ajal nähti. Järgmised read on selged ja paljuütlevad:

„Vaenlase tegevus oli viimasel ajal siin rindeosal muutunud **eriti aktiivseks**. Ta sooritas arvukaid vangitõmbamiskatseid, mis sagedasti ka õnnestusid; ka toimus luurerünnakuid rühmade ja kompaniide suurustes üksustes. 11. 5. 1944 alates oli vaenlane kaevanud oma kaitsekraavidest **rünnakukraave** kuni 100—200 m lähedusse meie kaevikuist, tihti olid need aga ainult 70 m kaugusel. Liiklus vaenlase poolel, eriti öösel, oli elav. Vaatluslavadid ehitati päris kaeviku tasapinnale ja ohvitseridejaod käisid kaevikuis meie rindepaigutusi jälgimas. **Kõik märgid tõendasid rünnaku ettevalmistusi.**”

See oli mõistetak jutt ja ütlematagi selge, et kõik siia puutuvad asjad olid kõrgemale väejuhatusele juhatusastmetlikulises korras teatavaks tehtud.

Ka 2. Diviis tegi samasuguseid tähelepanekuid.

IV AK (Armee Komento) staap sai rinde diviiside teated ja päämaja luureosakonna vaatlused, mille alusel see oli

olukorrast teadlik ja tegi juhtimisotsuseid. Siinkohal võib mainida mõningaid lühikatsed selle viimaseist kokkuvõtetest. Vaatluses, mis puudutab aega 1.—15. 4. 1944, märgitakse: „Erilised märgid lasevad oletada, et vaenlase eesmärgiks on vaevalt lumetee ajal alustada mingit suuresuunalisemat rünnakuüritust.” 16.—30. 4. saadud teatest järeldatakse, et ei mingisugused märgid osuta rünnakulist tegevust lähemal ajal.

17. 5. 1944 kuupäevaga, aega 1.—15. 5. 1944 puudutava vaatluse olulisemaid kohti on põhjust täielikumalt ja algupäraseina esitada, kuna küsimuses on aeg, mil tegevuses toimus tunduv elavnemine:

„Eespool mainitud laial rindel samal ajal sooritatud vaatluste kõrvd kiindub tähelepanu sellele, et 11. 5. 1944 **alates on märgatud vaenlast suure tõhususega ja kiirusega** alustavat uute rinde kindlustustööde sooritamist. Esimeseks märgati vaenlast kaevavat paari eespunkti umbes 200 m kaugusele meie kaevikuist. Järgmistel öödel jätkus töö esipunktidest rinde suunas põhja ja lõuna poole. Eriti usinasti töötades on vaenlane lühikese ajaga kaevanud esiteks poolsügava ühiskaeviku, mida kohe selle järel süvendades on arendanud võimsaks kaevikuliiniks, mis on nüüd keskmiselt 150—400 m kaugusel meie esimesist lahinguliini kaevikuist.”

„**Vaenlase kavatsused.** — Ehkki mingid muud märgid sel hetkel veel ei näidanud, et vaenlane valmistuks laiaulatuslikuma rünnakutegevuse vastu Kannasel, tuleb teiselt poolt siiski täieliku kindlusega suhtuda äsjaalustatud ja edasigi elavalt käigus olevaisse rindekindlustustöödesse. Vaenlase kavatsuseks ehk on ainult rindemaastiku oma mõjualuseks muutmine, aga rindejoone nihutamine üsna meie kaevikute ette võib märkida ka vaenlase kavatsust endisest laiemas ulatuses alustatavaks üllatusrünnakuiks. Viimatimainitud võimalust toetab ka vaatlusiseloostus, et kunagi pole vaenlast nähtud ehitamas tõkkeid oma side ja kaitsekraavide kaitseks. Tööde arenemist ja vaenlase tõelist kavatsust jälgitakse praeguses olukorras suurimal valvusel.”

IV AK vaatlusis ollakse teoreetiliselt arvamisel, et vaenlane võiks alata tusrünnakut endisest laiemas ulatuses. Sellise käsitlemise toeks ongi üsna palju tähelepanekuid. Ent sel juhul oluks tõsiselt põhjusi alustada omapoolseid aktiivseid toimetusi hankimaks lisateateid ja tähelepanekuid ebaselgetele kohtadele. Üks selline abinõu armeele olnuks õhuvaatluste tõhustamine, eriti õhufotografeerimise abil kõnesolevast maastikust, mis kindlasti paljastanuks arvukaid kahurväe tulipunkte. Seda siiski tulemusitootvalt ei üritatudki. AK ülemal olnuks põhjusi tungivalt nõuda vähemalt üht **õnnestunud** vangihaaramist. Samuti olnuks asjakohane ja olukorrale omane nõuda eesrinde üksusilt **tugevat tööd oma tugikohtade kindlustamiseks** ja muugi kaitsevalmiduse tõstmiseks. Veel olnuks loomulik, et ülem ise oma ülemale teatanuks paljudest tunnustest, mis selgesti viitasid vaenlase rünnakutegevusele ettevalmistamist. Aga mitmed märgid osutasid, et vajalikke ettevalmistusi meie poolel ei tehtud, vaid lasti päevadel minna peagu muretult. Ebaõige on pidada „närvitsemist” tõrjevalmiduse tõstmiseks üllatuste vältimiseks.

Ka Karjala Kannase õhukaitseülem eversti Magnusson kartis suurrünnaku algamist. Kevadtalvel ja eriti maikuul 1944 oli ta isiklikult teatanud nii õhujõudude ülemale kui Kannase rühma ja siis IV AK ülemale ning staabiülemale Nõukogude Liidu õhujõudude Leningradi läheduses asuvate üksuste tegevuses rünnakuvõimalust. Üksuste liikumine võis küll samahästi tähendada ettevalmistusi Balti rinde tugevdamiseks, kuid otsene lennu- ja õhutõrjetegevus soomlaste lendude vastu Karjala Kannasel osutas talvekuudega võrreldes äkilist muudatust ja võis selgesti osutada pea algavale rünnakutegevusele. Neil teadatud tähelepanekuil polnud siiski mitte nähtavaid mõjusi.

Päämaja luureosakonna vaatlus, mis puudutab päevi 11.—25. maini, on viimane enne suurrünnaku algust antud kahe nädalane vaatlus. See sisaldab palju tähelepanekuid ja teadetematerjali, samuti nende ja varasemate andmete alusel tehtud, jätkuvalt võõrasse suunda minevaid otsuseid ja arvamusi vaenlase kavatsuste kohta.

Möödunud kuude kestel öeldakse õhu- luure märganud suuri vägede liikumisi, „mis viitavad märgatavale üksuste pai-

gutusile ja uute üksuste saabumisele“, kui kasutada luureosakonna omi sõnu. Rindeüksuste omad tähelepanekud, mõned veelgi täpsemalt, tõdevad autoliiklust ja varustustööd, mis samuti võisid seletuda ettevalmistustöödega. Kui **kaitsepositsioonidele** tahetakse lisada sügavust, see oleks palju hõlpsamini teostatav taha-, mitte ettepoole. Kaevamine vanast kaitsejoonest ettepoole laial rindel ei või tähendada muud kui rünnakuvalmistusi. Siin tuli veel lisaks teada, et Kannasel olevate Nõukogude üksuste raadiovõrgus oli 10.5.1944 alates täielik vaikus, mis üldiselt eeldab uue ja üllatava tegevuse alustamist. Kõik need tähelepanekud olid päämaja luureosakonnas teada, kuid kõigest hoolimata jõuti seal vaenlase kavatsusi arutades sellisele tulemusele, et ehkki on ofensiivile osutavaid tunnuseid, „tundub Nõukogude üksuste Kannase kaitse tugevdamine loomulikuna“. Sellisele väitele toeks võetakse vaenlase teated meiepoolsest tegevusest, enne kõike aga **saksa üksuste paigutamine Kannasele**. Samuti on jätkuvalt peetud tõeks vaenlase poolt söödetud valet. Saksa üksused Kannasel — see mõjutas kõigi lootuste lennukust! Kui sel ajal, peagu kolm nädalat enne suurrünnaku algust, oleks osatud lahetada õiged teated valedest ja usutud selgeid tunnuseid, oleks ometi midagi suudetud teha meie kaitse tõhustamiseks.

Lisaks tuleb mainida, et seda vaatlust kirjutades (kuupäevaga 26.5.1944) oli luureosakond (ja osakonna ülem eversti A. Paasosen) teadlik Stokholmis oleva meie sõjaväelise esindaja eversti M. K. Steveni 8.5.1944 saadetud raportist, mis sisaldas Jaapani sõjaväeesindaja poolt antud teateid Nõukogude armeedest ja diviisidest Leningradi ja Laadoga lõunapoolsel alal. Raportis olid nimetatud kõik 13 eri diviisi ja paar brigaadi, mis kuulusid nelja eri armeesse. See muidugi ei tarvitsenud vältimatult tähendada rünnakuühvardust, kuna kõnesolevad üksused teati olevat halvas lahingukorras, täiendust ja puhkust vajavad. Kuid teade puudutas olukorda aprilli—maikuu vahetusel ja maikuu lõpuks need üksused võisid jälle täies rünnakukõlblikkuses ja kiiresti koondavais rünnakulähete punktides olla. Kui hiljem rünnaku ajal saadi selgust ründavast üksusist, võidi vähemalt kolme diviisi numbrid leida Stokholmist saadud raportist. Luureosakonnas peeti siiski Saksa rünnaku

IFR 200:n
arhvoollisia miehiä kullatessa
Kindralleleitnantti K. L. Oesch
Maanakaajan johtaja. Heinäk. 1944

Kindralleitnant K. L. Oesch, kes määräti 14.6.1944

Kannase Armee juhatajaks

kartusel Nõukogude defensiivi loomulikuks.

Soomlaste poolel oli kevade jooksul üritatud mitmeid vangitõmbamiskatseid saamaks uusi teateid vaenlasest, kuid need katsed olid kord korra järel ebaõnnestunud. 28.5.1944 läks siiski nii, et venelaste poolt Kannase keskosas vägivaldse luure teostamisel jäi nende üksusest soomlaste kätte haavatud vang kersant Burlov, kes oli varemalt teeninud äsja Kannasele saadetud uue armee sidepataljonis (ErVP/113/CVIII AK). Tema oli jutustuse järgi Kannasele saadetud Saksa-vastaselt rindelt 21. ja 33. armee. See oma kergeste süütegude tõttu karistuseks luureüksusse pandud ja kahjatsetavalt ruttu oma haavadesse surnud sõjavang teadis nimetada mitmeid meie armee ja diviisi ning soomusüksuste numbreid. Ta jutustas ka, et venelased olid väsinud ja vajasisid täiendust, kuid see võis olla sihilik vale. Lisaks ta teadis nimetada, et vaenlasel on kavatsus vallutada Valkeasaare suunas maastikulist ruumi ja Kesk-Kannasel mitu tähtsat mäe ajaks 22.6.1944. Sõjavangide juttu üldiselt ei võeta puhta tõena, kuid üsna palju tõelust oli selle vang'i jutustuses. Vang oli teadlik ka meie 3. Diviisi paigutamisest Kannasele, kuid ei teadnud midagi sakslasist. Nende teadete ja rindejõukude poolt juba varem ja samal ajal tehtud tähelepanekute kõrvutamine pidanuks viima hästi tõenäoliste järeldusteni. Ent 29. 5. 1944 Karjala Kannase vaenlasolukorras kaalutakse kolme võimalust:

1) suurrünnak Soome vastu, peapunktiks Karjala Kannas;

2) Kannase kaitse tähelepanдав tugevdamine ja

3) 23. Armee hästisäilinud üksuste väljavahetamine väsinud, uuestikorraldatavate üksuste vastu ja paigutamine sõjatugevusse.

Neid eri võimalusi arutledes jõuti lõpuks järgmise arvamise juurde:

„Lahendus eri võimaluste vahel oleneb **vastaspoleelt** saadavaist teadetest, eriti sellest, kui suureks osutub Kannasele koondatud üksuste arv.“

Selles arvamises ei nähtu veelgi midagi vahetus läheduses oleva rünnaku ähvardusest, kuna kestab alles andmete hankimine. Vastupidi leitakse, et küsimuses on venelaste kaitse tähelepanдав tugevdamine. Kas seljataguse ohu tõrjumiseks või sakslaste rünnaku hirmul?

Kuidas muidu on varem saadud täpsed teated rünnakust osavõtvaist vaenlase üksusist?

Paari päeva möödudes, 2.6.1944 mainitakse luureosakonna päevases teadaandes: „Teated 21. ja 33. Armee saabumisest Kannasele on osutunud alusetuks. Küsimuses on ehk kummassegi armeesest kuulunud (kahurväe?) üksuste siirdumine.“ Alarmeevalt nähtud, kuid mitte alarmeevaks peetud teadete selge alusetuks tunnistamine, mis juhtus sellest, et paar samanimbrilist diviisi, mille olemasolust Kannasel varemmainitud vang oli teatanud, oli sakslaste teatel Narva ruumis. Kuid sellist teadet võidi vaadata kõike muud kummutavana, sest võis ju vangki numbriga eksida, pealegi kui ta oli maininud, et küsimuses oli ehk suuremal määral diviis! Kummutus kindlasti ei johtunud tahtest vältida rindeüksuste närvitsemapanekut alarmeevate teadetega, nagu seda ühelt poolt on seletatud. Säärane kummutus olnuks vastustundetu. Teadete kummutamiseks ei võinud olla muud põhjust kui oma kindlal veendumusel tekkinud ebaõige olukorrakäsitlus, ka mingisugune lootus, et **ehk rünnakut siiski ei tulegi!** Ka on esitatud arvamine, et oli vajalik jätta kõigile üksustele teatavaks tegemata tõeline olukorra seis, et vältida üksuste meeleolu masendumist. Kuid eesrinde üksused ise ju olidki märganud rünnaku ettevalmistuse selgeid tunnuseid. Nende tähelepanekute avaldamine tagala suunas olevaile üksusile kindlasti poleks saanud anda asjatut „närvitsemist“. Kõige lisaks on põhjust küsida, kas on selline üksus mingi lahingukõlvuline sõjaväeüksus, kes vaenlase kavatsustest rünnakust kuuldes alustab esimest vastutegevust oma närvidega. Võib ka olla, et luureosade olukorrakäsitlus on osaliselt mõjutanud IV AK ülema üsna muretut suhtumist vaenlase kavatsusse.

Päämaja luureosakonna vaenlasolukorda puutuvad, sõelutud ja kontrollitud teated, kuhu veel juurde arvestatagu ka poliitilise rinde sündmused ja selle poolt pakutavad tunnused, pidid sisemise töökorra kohaselt esimeses järjekorras minema operatiivjuhtkonna kasutusse, kusjuures hangitud teateis võis olla veel tühje kohti. On aga selgesti näha, et nende kahe osakonna käsitlused vaenlase võimalusist ja võimalikest kavatsustest on olnud vastupidised. Operatiiv-

juhtkond asetas peatähelepanu **vaenlase uutele, täiesti muutunud võimalustele** Karjala Kannasel ja sellest johtuvalt suunas ja esitas oma tegevuse **võimalikult halvima vastu**.

Operatiivse juhatause tegevusest koostatud vaatlusist ja käskudest tõdetakse lühidalt, et nende peaülesandeks on jälgida vaenlast ja ta võimalikkusi ning tõenäolist tegevust ning valmistada end halvima vastu. Mitmes kohas räägitakse nimeliseltki **vaenlase suurrünnakust** (ega mingist rünnakukesest). Peagu karmide sõnadega märgitakse kaitsepositsioonide kindlustustöös valitsevaid vigu ja nõutakse allesoleva „armuaja“ kasutamist tulemusrikkamalt. Neid päevakäske alla kirjutades on ülemjuhataja ilmsesti heaks kiitnud nende sisu tervikuna, siis ka **nõude ettevalmistamiseks oodatava suurrünnaku vastu, enne kõike aga selle raskuspunktis Karjala Kannasel**.

Hoolimata operatiivsete käskude vaatekohtadest on ülemjuhataja lõppudelõpuks siiski omanud luureosakonna ülema ümbertöötatud ja pakutud pildi vaenlasolukorra arengust ja vähem alarmeerivaist vaenlase kavatsusist. See selgub tema memuaarteoses toodud seletusist ja mõnel määral päämaja muude osakondade teguviisist. Luureosakonna vaatlused tulid muidugi otse päämaja kõikide osakondade teadmiseks. Teisiti üteldes, kui midagi vältimatult alarmeerivat oli märgatud, arenes asjade käik kaevikusõja tavade kohaselt. Kuid lõpliku suuna ja asjade sisulise lahenduse andis ülemjuhataja omapoolne käsitus, sest kõik põhimõttelised küsimused lahendas ülemjuhataja ise.

Selliste rinde kaitsevalmidust vähendavate sammudena, mida kõnesoleval ajal sooritati päämaja komandoosakonna esitusel ja ülemjuhataja heakskiidul, on toodud järgmisi otsuseid:

1) umbes 9000 reservlase lubamine talutöödele just kriitilisil kevadkuudel kuni kuuks ajaks, 11.5.1944 alates, lisaks korralisile puhkuselolijaile;

2) 3.6.1944 päevakäsk a. 1902, 1903 ja 1904 sündinud meeste demobiliseerimisest 25. 6. alates;

3) üsna arvukas õppekoosseisu lähemine rindeüksusist õppekeskustesse juunikuul algpäevil;

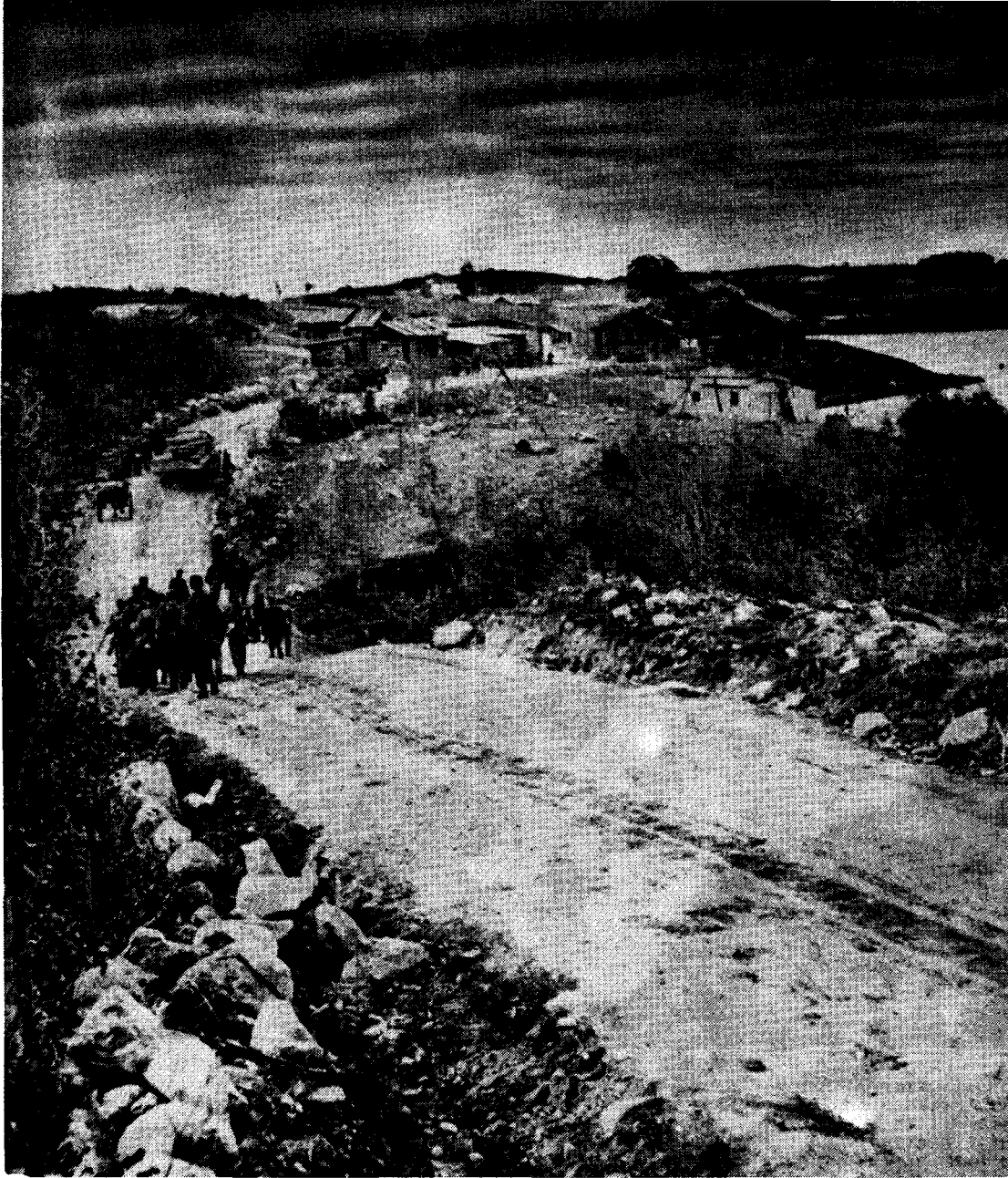
4) Kannase rindeüksuste traktorite ja hobuste osalise kasutamise lubamine kindlustustööst tagapoolseis positsioonides.

Neist kaks esimest, millest teine ei jõudnudki teostuda enne rünnaku algust, puudutasid kogu maa pinevat toiduainete ja tööjõu olukorda. Põllud nõudsid harimist ja seeme külvamist määratud ajal, mida ei võinud edasi lükata. Leiha oli vaja kindlustada nii tsiviilelanikele kui armeele. Kolmas puudutas üksnes kaitseasutist, kuhu tulevail nooremail täiendusil oli vaja sõjakogemusile alust andev põhiline väljaõpe. Neljas ei puudutanud rinde vahetut kaitsevalmidust, vaid enam edutas Kannase kogukaitset.

Ülemjuhataja, lõplikult tegevust määrava ja lahendava ülema seisukoha avaldavad ta mälestused, mis annavad pildi teostunud rünnaku üllatavast iseloomust (II osa, lk. 437):

„Venelaste üksuste koondamine Karjala Kannasele oli igal kevadel uuenduv sündmus. Venelasil oli tavaks kaunil aastajal saata üksusi Piitarist (Leningradist) põhja pool asetsevaile suurtele laagrialadele ümberkorraldamiseks ja puhkuseks. Sellepärast oli tõenäoline, et ka nüüd oli küsimus samasugune liikumine, kuna üldiselt usuti ees olevat lahendavad operatsioonid Baltimail asuvate saksa üksuste vastu. Päämaja operatiivsed liikmedki kaldusid omaks võtma seda vaadet, ja samal seisukohal olid ka mõned Kannase üksuste kõrgemad ülemad. Sellest suunast ähvardava rünnakuohu alavääristus põhjustas osaliselt sedagi, et kolme aasta kestel ehitatud esimene positsioon usuti kindlasti küllaldaselt tugev olevat võimalike rünnakukatsete tõrjumiseks.“

Neist ridadest ilmneb selgesti päämaja luureosakonnast ülemjuhatajale antud olukorrapilt. Erilist imestust äratab siin venelaste üksuste korraldamise mainimine Kannasele puhkuseks ja ümberorganiseerimiseks. Kuidas neid sinna on koondatud? Maaühendused Kannasele olid katkenud 1944 alguseni ja veetede kasutamine Laadoga kaudu, samuti kit-sa Pähkinälinna lähikäigu kasutamine oli liiga keeruline kõnesolevaks otstarbeks, kui esimesena tuli kaitsta kotti jäänud üksusi ja elanike eest hoolitseda. 1944. a. kevadel kotisuu vabanes, ja kui siis sinna koondati üksusi kas puhkuseks või ümberorganiseerimiseks, siis nende tegevusvõimalused, mil teed jälle korras, olid koguni teised kui varemil sõja-aastail. Nüüd nende olemasolu võis millal tahes muutuda aktiivseks tegevuseks, mispärast kõiki sellele osutavaid

Üksus marssimas tüüpilises Kannase maastikus

märke tuli tõsiselt võtta ja juba enne alustada kõiki neid abitöid, mis üllatuse tulles oleksid hilinenud. Ülemjuhataja selletaoline seletus tundub lootusmõtteline. Kuid mälestusteose väide, et „peamaja operatiivsedki organid kaldusid omaks võtma seda käsitusviisi“, ei pea paika, nagu varem esitatust ja ülemjuhataja poolt heaks kiidetud operatiivse

osakonna käskudest on juba ilmsiks tulnud. Selle vastu samas väidetud Kannase üksuste kõrgemate ülemate all mõeldakse IV AK ülemat, kelle kohta see väljendus ka paika peab.

Üks sõjapidamise tähtsamaist seadustest on: alati tuleb valmistuda halvima vastu, et ei juhtuks üllatusi, ei näi olevat selge ülemjuhataja silmapiiris. Ap-

rillikuul teostusid Soome ja Nõukogude Liidu vahel rahuläbirääkimised, mis katkesid Nõukogude Liidu väite kohaselt soomlaste süü tõttu. See oli avapauguks suurrünnaku ettevalmistustööde alustamiseks. Lõplik lahendus ja vahekordade selgitamine pika strategilise defensiivi järel oli veel sooritamata. Kui läbirääkimistega tulemusteni ei jõutud, tuli valmistuda relvadega lahenduse saavutamiseks, mille peasihtides ei olnud kahtlemist. Ent suurenev ähvardusohht alavääristati ja selletõttu suurrünnak oli üllatav oma tugevuse ja laiusega. Varem nimetatud abinõud, esimesena Kannase üksuste tugevdamine, ei osutunud küllaldaseks, ehkki neid kohe rünnaku algul hakati täiendama.

Vaenlase võimas rünnakuhoog ja esimeste tugikohtade üllatavalt kiire murdumine 10. ja 14.6.1944 äratasid hämmastust, pettumust ja õigustatud rahutust mitte üksi sõjalises juhtkonnas ja üldiselt sõjaväes, vaid veel enam tagalakeskuses. Küsiti, kas meie positsioonid ja kaitsekorraldus polnudki nii tugev, et oleks püsinud vähemalt paar päevagi või mõned nädalad?

Kus siis oli viga? Üldiselt oldi kõigis asjatundjate ringes kindlad, et eesrinne, mida oli ehitatud ja kindlustatud 1941. a. sügisest alates kuni 1944. a. juunikuul alguseni, kokku 2 aastat ja 8 kuud, oleks pidanud püsima, kui mitte nädalaid, siis vähemalt mõned päevad. Ja VT (Vammelsuu — Taipale) positsioonist, mida suhteliselt rahulikus olukorras, vaenlase tulest segamata ja eesrinde varjul oli ehitatud betoonist ja tugeva tankitõrje-liiniga peagu kaks aastat, usuti saavat kindlus, mis püsiks kuid, halvimal juhul vähemalt mõned nädalad. Kas vaenlase rünnak kummagi positsiooni vastu oli nii võimas, et see täiesti hävitas kaitseeadmed, muutes enamiku relvist kasutamiskõlbmatuks ja mehed kaitsevõimetuks? Lühidalt: kas rünnak pühkis puhtaks ja siledaks selle koha positsioonist, mis oli läbimurdekohana arvestatud?

Kui nõustuksime seletusega, et rünnaku tugevus tasandas tee ründajale, hävitades sel määral kaitseeadmeid, relvi ja mehi, et mitte midagi ei saadud teha, vaid kaitsja oli täiesti muserdatud, jõuaksime ohtliku eelotsuseni. Raskeis olukordades antakse alati selline seletus. Pealegi nõrgad ja valesti juhitud üksused otsisid meelsasti vabandavat ja andeksandvat kaitset selliseist seletustist.

1943. a. sügisel ülemjuhataja teostas Karjala Kannasel ring- ja kontrollkäigu, millisel matkal teda saatis operatiivkonnakonna ülem eversti Nihtilä. Eri diviiside staapides, kuhu asjassepuutuvate rügementide ülemad olid kutsutud, ülemjuhataja küsisles rüg.-ülemate arvamus Kan-nase kaitseküsimuste ja kaitseeadmete vastupanuvõimete kohta. Neis vastuseis toodi rüg.-ülemate poolt selgesti esile, et esipositsioon kindlasti peaks vastu võimsalegi rünnaku tugevusele, ja kui mõnes kohas välikindlustused murduksidki, siis üksused jätkaksid positsiooni kaitsmist kas või granaadiheitepesades, vähemalt mõned päevad. Kas osutamine granaadiheitepesadele käsitles positsiooni sügavust või oli see vaid näide raske-magi tingimuse juures kohusetunde täitmisele jäämisest või sisaldas ütlus mõlemad seisukohad, jäägu siin vastamata. Igal juhul see ütlus varasemate teadete lisana on aja jooksul tugevdanud ülemjuhataja usku oma positsiooni vastupidavusse ja üksuste moraalisse.

Päämaja operatiivse juhtkonna poolt hiljem kevadel tehtud kontrollimised, lume kadumine ja diviiside väljavahetus tõid siiski ilmsiks, et esipositsiooni vastupanuvõimes oli nõrku kohti ja palju lootmisele toetumist. 10. D. oli 25. 5. teostanud väljavahetuse ja võtnud rindevastutuse liinilõiguse. 18. D. oli olnud eesrindel umbes kaks aastat, kuid tule-mused kindlustustöis positsiooni laiendamiseks olid jäänud ilmselt väga väikeseks. Vastuvõtivate üksuste ülemad kritiseerisid — nagu uued üksused alati teevad — kaitseeadmete nõrkust ja puudulikkust ning kevadised veed ja lume sulamine olid neid veel tunduvalt halvendanud. Korsusid (punkreid) peeti enam ilma kaitseks olevate varjulustena kui kahurituld vastuvõtivate kindlustustena. Traattõkked olid mõjutud, neid oli mõnes kohas vaid rida hispaania ratsanikke. Tankitõrjetõkkeid ei olnud positsiooni ees, ainult mõni üksik oli rinde tagapool. Kaitsekraavid olid puudulikult võrgustatud ja tugevdatud ja ainult üks liin eesrinde jaoks. Nii puudus varustatud ja kindlustatud positsioon oma laiuse ja sügavusega.

Vaieldamatu nõrkuste esinemine positsioonil ilmneb päevselgelt ülemjuhataja päevakäsut 10.5.1944, mida on juba varem nimetatud. Selles päevakäsus öeldi:

„ — — — kordan veelgi, et minu saadetud kontrollid tõdesid puudulikkust ja suurt ebatasasust eri lõikude kaitsetöis. — — —“

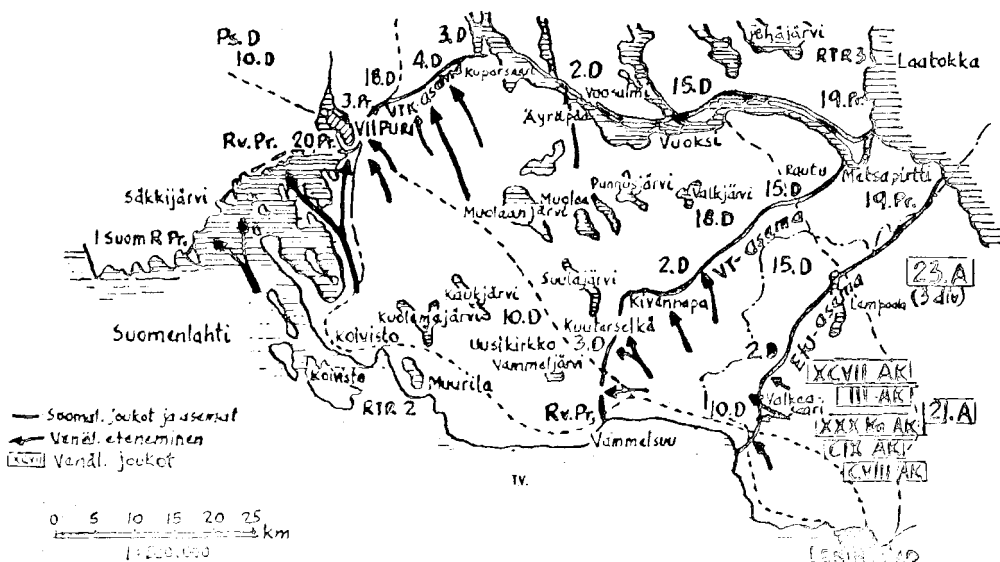
Ülemjuhataja ülesandel sooritas kindr.-lt. W. Hägglund kontrollkäigu Ida-Karjalasse ja Karjala Kannasele 1944. a. kevadel ja leidis, et Karjala Kannase üksuste poolt ehitatud kindlustustööd on tunduvalt nõrgemad kui Ida-Karjalas, kuigi esimesed olid palju **arvukamalt mehitatud** ja tööjõudu enam kasutada. Kui siis päämajast operatiivosakonna ülem maikuu keskpaiku — 18. D. ja 10. D. väljavahetus käis täies hoos — uuesti tegi käigu Kannase IV AK rindelõigis ja päämajast oli jälle saadetud märkus kindlustustööde aegluse ja otse halva edenemise kohta, saatis IV AK ülem **lõpuks** ja alles 29.5.1944 alluvalle üksusele (18. D. — 10. D. ja 2. D.) kirja, kus päämajast tulnud käsu kohta öeldi muu seas:

„Meie praeguses positsioonis olevad üksused on eriti teadlikud sellest, kuhu nad jäid rünnaku peatudes 1941. a. sügisel. Tööd, mis on pärast rünnaku aega tehtud, on mõeldud peamiselt kodumise lisandumiseks — — —. Nüüd tuleb — — — minna „rahu“ seisukorrast üle sõjalaulukorrale.“ (Alles 29.5.1944!) — — — Eriti juhitakse tähelepanu sellele, et ohvitseride väljaõppes ja kasvatuses tuleb jätkuvalt rõhutada käskude täitmist ja selle üle valvamist.“

IV AK päris hilises ajajärgus ja ülevaalt tulnud tõukest antud kirjelduses mainitakse, et positsioonide varustamises on vaevalt kaugemale jõutud kui 1941. a. sügisel ja tööde mõtteks on olnud peamiselt ajaviitelise tegevuse lisamine. Näiteks oli ehitatud 18. D. alale tore ja ruumikas meelelahutusmaja, nii eesrinde lähedale, et seda vaevalt võidi kasutada, kuna vaenlase lennukid ja kahurituli häirisid ehitust liiga sageli. Oli ehitatud ka otstarbetult toredaid ja mugavaid staabiehitusi. 18. D. poolt oli isegi 1943 ehitatud uhke kirik Kivennava vana põlenud kiriku asemele. Kas polnuks tõesti targem nii suurte ülesannete täitmine jätta pärast sõja lõppu? Tuhandeid tööpäevi läks kaotsi, päevi, mida oleks hädasti vaja olnud võitluspositsioonide laiendamiseks. Videvikutundide töödeks ja relvavennamajade ehitamiseks kasutati jälle tuhandeid meestööpäevi. Meeleolu säilitamiseks olid sellised tööd omal kohal, kuid välivarustustööd poleks tohtinud jääda selle läbi tagaplaanile.

Nenditagu lõpuks kokkuvõttes, et vaenlase rünnakujõud oli eriti suur ja tõi raskeid kaotusi. Kuid rünnakujõu hävingumõju nagu kaitselahingu nõrkust lisasid lahendustööval viisil järgmised asjaolud:

1) kaitsepositsiooni puudulikkus ja nõrkus;

Suurrunnaku tegevusväli

2) kaitsja rühmitusvead, mis ilmnesisid rühmituse, eriti tankitörje sügavuse puudumises;

3) kaitselahingu ajal tehtud vead, mis johtusid sulgumisest kitsale alale ette ja omade reservide liiga aeglane kokkutoombamine;

4) toetuskahurväe napp laskemoonaa-norm ja laskemoona täiendamist takistanud liiga nõrk tuletugi ja törje; ja

5) nõrk võitlusmoraal.

Kõik need asjaolud koos põhjustasid 10. D. kaitse ootamatult kiire murdumise. Kaitsepositsiooni nõrkusest hoolimata oli murdumine lubamatult kiire. Mõnes lahingukirjelduses on selle põhjust otsides kasutatud ütlust „neid oli liiga vähe“, milline ütlus eespoololeva valguses osutub nõrgalt põhjendatuks, eriti nii lühidalt peatunud lahingu järel. Jätkuvat eesrinde vastupanuvõimet keegi poleks oodanudki, aga mõõdukalt oleks võinud nõuda 2—4-päevalist vastupidamist. Ja kui rinne oleks olnud rahuldavalt laiaks ja otstarbekohaselt ehitatud, oleks vastupanuvõime võinud jätkuda veel mõningaid päevi, mis ajal reservid oleksid kohale jõudnud õigel ajal ja asetatud õigesse kohta. Ülemjuhataja nimetab oma memuaarides juuniku 10. päeva meie sõjaajaloo mustaks päevaks.

Kui palju läinuks Kannasel vaja lisajõude, et TV (Vammelsuu — Taipale) poolleioleval kaitseliinil suutnuks vastu panna? VT-positsiooni lahinguseletusist on ilmnenu, et vähemalt üks diviis oleks vajatud lisa. Kannasel oli suurlahingute ajal 5 rindediviisi ja 2 brigaadi (tankidiviis oli rünnaku- ja vasturünnakurelvaks), ümmarguselt kokku 6 diviisi. Eesrinde käinud võitluste ajal võidi ette arvata vähemalt ühe diviisi suurust vajadust. Võitluste VT-positsioonide siirdudes oleks vaja olnud viis diviisi rindejoone mehitamiseks, mis arvestades rindejoone kõverust tähendanuks keskmiselt 20 km diviisile, ja kogu positsiooni reserviks jäänuks vaid Tankidiviis. See jõudude hulk oli liiga väike, diviiside loiguulatus liiga suur, et võinuks vastu pidada suurrünnaku survele, kuna mõnesugused sissemurded võisid juhtuda kindlustatud positsioonilgi, poolvalmist rääkimata. Ka ei suutnud ainus reservis olev tankidiviis laial rindel riivistusi teha. Nii läinuks vaja vähemalt üks diviis juba algusest peale, parem aga kaks, et teine võinuks jääda Kannase ja Laadoga vahele tõeliseks strateegiliseks reserviks.

Kui vaadata lisajõudude saamise võimalust, siis näeme kohe, et Ida-Karjalas olid rindeülesandeist vabad kaks ülemjuhataja diviisi, 4. D. ja 17. D., samuti selle reservina 20. D. Kui 4. D. oleks saadetud Kannasele juba enne võitluste algust ja 17. D. Pitkäranna alalt kohe eesrinde murdumisel, võinuksid need üksused VT-positsiooni kaitset pikendada mõne päeva võrra, võimalik isegi, et mõne nädala. Olukorra tingides võinuks Ida-Karjalast veelgi mõne üksuse tuua rinde tugevdamiseks. Kui TV-liin olnuks lõplikult valmis, oleks tõenäoliselt vajatud veelgi vähem abi. Kuid juba varem mainitud põhjusel, enne kõike aga sellest, et juhtkonnal puudus kaugem suund ja nägemisvõime, ei pakkunud VT-positsioon neid paremusi, mis lahendava törjelahingu edukaks jätkamiseks olnuks vältimatu. Suured materjali- ja tööhulgad läksid meie käest liiga kiiresti kaotsi, toomata kasu ja jõudude säästmist, mida liini rajades oli oodatud.

Kahe esimese häbilise ajajärgu, eesrinde ja VT-positsioonide murdumise järel õnnestus Kannase kaitset lõppudelõpuks jälle suurte pingutuste järel jalule saada oma kolmanda ja viimase, lahendusttoova katse jaoks.

Tekib küsimus, mis olid need peategurid, mis lahendasid pika törjelahingu kolmanda järgu soomlaste kasuks, ehkki neil nüüd tuli võidelda peagu täiesti kindlustamata positsioonil ja vaenlase jõud saavutasid oma tugevuse tipu. Olid ju kaks esimest positsiooni oma kindlustuspunktidega enim välja ehitatud ja siiski murdusid nii äkki. Selline võitluse areng annaks ehk põhjust kahtluseks, kas kindlustusil lõpuks ongi mingit tähendust. Kindlustuste osa kaitsepositsiooni tugevdajana ja jõu säästjana on siiski täiesti ilmne ja vasturääkimatu fakt. Esimeste positsioonide kiire murdumise põhjused on tuntud. VKT (Viiburi—Kuparsaari—Taipale) -positsioongi oleks kindlustatuna tugevamini vastu pidanud, oleks võidud hõlpsamini vältida ähvardavaid sissemurdeid ja enne kõike säästetud elavat jõudu ja välditud suuri kaotusi.

Kindlustamatu VKT-positsiooni pikaajaline vastupanuvõime baseerus peamiselt kaitsemaastiku poolt pakutud edule ja kaitseüksuste, eriti mujalt saadud reservide küllaldasele hulgale. VKT-positsioon oli küll pikk, aga selle ees olevad suured veekogud, läänes Viiburi laht ja

Suomenvedenpohja, idaosas Vuoksi, olid nii püsivad takistused, et need korvasid oma pikkuselt kogu kindlustuste puudumise, tegid ründaja ohtlike soomusrelvade kasutamise võimatuks ja säästsid kaitset ning elavat jõudu ja relvi. Samane oli olukord Vuoksi maastikus Noskuanselja ja Kuparsaare vahel. Ainult Tali—Ihantala lõigus oli maastik ründajale kergem. Just siin maastikus sundis kindlustuste puudumine kaitse, vihaste võitluste järele, aeglasele taandumisele. Viimases võitlusjärgus, kui nõukogude üksused olid tunduvalt väsinud, korvasid kindlustuste puudumise reservüksused, kes riivistasid läbimurded.

Rinde sündmused ise ja nendega ühenduses tehtud tähelepanekud ja konstateeringud tunnistasid ka selgesti, et rünnak oli kavastatud kaugele üle VKT-positsiooni, sügavasse Soome südamesse. Soome vastu koondatud rünnakuüksuste jõud arenes oma kõrgpunkti ja täie laiuse juurde kõigi toetus- ja abirelvadega VKT-positsioonil peetud võitluses, mis kestsid lähemale kuu aega. Lähemale 30 diviisi ja neid toetanud tüüpiliste läbimurderelvade jõud edenes täiel hool kolmes eri suunas ja võitluste jätkamist nii maa- ja veetõkete poolt varjatud rindeosadel võidakse seletada ainult ühe tähendusega: see oli pürgimine VKT-positsiooni strateegiliseks läbimurdeks, et võidumarssi jätkata Soome pealinna suunas.

Juunis pakutud rahutingimused näitavad poliitilisi eesmärke, mida püütakse

saavutada sõjaliste vahendite abil. Suurrünnaku järel antud tingimusteta alistumise nõuet võidakse mõista ainult ühel viisil: tahe oli kogu maa vallutamine ja okupeerimine.

Surmaohtu tähendava kuristiku serval olid Soome sõjajõud sunnitud võitlust jätkama vastuvõetavama ja ausama rahu saamiseks. Kui võitluse kolmas ja viimane järk oli lõppenud soomlaste selge tõrjevõiduga, olid rahutingimused, kuigi rasked, siiski üsna teist laadi kui juunis. Ei nõutudki enam tingimusteta alistumist. Miks olid nüüd tingimused nii palju kergemad kui kuu aja eest? Taban tõe üsna lähedalt, kui vastan: sellepärast et Soome armee kahe esimese häbilise võitlusjärgu järel oli võitnud kolmanda, lahendava järgu ja võis veel otsustavalt avaldada vastupanu, oleks ilmselt võinud seda teha veel rohkeid nädalaid või kuidki.

Visade tõrjelahingute teenena meie maa ja rahvas pääsesid tormist, küll raskeid kaotusi kandes, siiski säilitades olemasolu aluse, rahvusliku ja riikliku iseseisvuse ja usu õiglasse tulevikku. Meie tõrjevõit päästis Soome, selle maa ja rahva ja takistas raudeesriide asetamist meist lääne poole. Vabadust armastav ja sitke rahvas võitis sõjajärgsed ohuaastad. Talle jäi võimalus oma seaduste varjus künda, külvata ja ehitada oma maad endisest veelgi paremasse korda.

Tõlkinud HO

HANNES OJA

NÄGU

Ei enam püsi ta finessist täpis,
aeg unustuse käega silub näo.
Veel kaudu rahutuma unenäo
mu käsi tema pruune lokke näppis,

ja lahkus siis...

Arm on veel südames. Ei seda salga.
Ent kooristund kui nesteta amööb.
Ja kui end igatsusehetkil välja sööb,
mind sunnib astuma vaid valejalgal

21. 3. 44

SOOME OHVITSERIKOOLIS

VELLO PEKOMÄE

Mu ees on dokument, viikidest juba veidi kulunud, dateeritud Soome Päämajas 31.7.1944. See on ülipääliku päevakäsk nr. 125, millele alla kirjutanud Soome marssal Mannerheim ja komandostaabi ülem kindralleitnant W. E. Tuompo.

„Ülendatakse vänrikeiks Soomes ohvitserikooli kursuse sooritanud eesti vabatahtlikud:“

Järgneb 147 nime tähestiku järjekorras A-st kuni Ö-ni. Mõne nime taha, kelle langemine kindlasti teada, on joonistatud rist. Suure osa saatust on jäänud teadmatuks. Mõned on läinud üle mere, mõnega kohtad sagedamini kusagil teises Rootsimaa nurgas, teisi näed jälle tihedamini. Mõnede nimede taha aga ei oska enam asetada meest ega ta profiili, sest seitseteist aastat on mööda läinud.

Ükskord tähendas too dokument viit rühma noori sõjamehi, kes reipalt marsilaulu lauldes rändasid mööda Soome teid. Sellele mõeldes puhkevad mälestused esile, aastatel ehk nürimaks lihvitud, kuid siiski elavad mälestused. Ja sa

jääd pikaks ajaks mõttesse ning tead, et need mälestused jäävad su pärisosaks elu lõpuni, nii nagu kõikidel teistelgi, ükskõik kus nad ka praegu oma elupäevi veedaksid. Nagu aken ööpimeduses läheb äkki soojalt valgeks, kui eesriie eest tõmmatakse, ning mõni, kes sind kõrvalt juhtub nägema, ei suuda ial taibata, mida need mälestused sulle tähendavad, kuigi ehk püüaksid sõnadega selgitust anda. Sest see on noorusaastate ununematu saaga, kui süda veel suutis täie kuumusega põleda ja nagu tulise rauaga kõrvetada hinge varjatud kohta need puumärgid, millest sa enne lahti ei pääse, kui ka ise koos kõigega tuhaks põled, nagu mitmed lahingutules enne sind.

Asjade käigu tõsisem eellugu algas siis, kui eesti vabatahtlike noortepataljon Nurmese juurest ära toodi Taavetisse. Seal oli vahepeal asutatud uus eriline õppekeskus eesti vabatahtlikele, mille ülemaks oli määratud everstiluutnantti Eino Kuusela, ehk eesti keeli kolonel Kuusela, kuna ta oli õppinud Eesti Kõrgemas Sõjakoolis.

Raskekuulipilduja meeskond talvistel õppustel

Teisiti ka ei saanud, sest pimedate sügiseööde saabumisega oli Eestis nagu hakanud tööle mingi salapärane hiigel-pump, mis igaks hommikuks pumpas Soome randadele mõned paaditäied eesti mehi, kes enamasti kõik kippusid Mannerheimi lipu alla. Naisi ja tsiviliste oli tol ajal tulijate hulgas veel õige vähe. Seetõttu venis Nurmese lähedal asuvas Koolituskeskuses nr. 25 meie esialgse kompanii rivi ikka pikemaks ja pikemaks, kuni lõppeks see enam loendus-väljakule ei tahtnud ära mahtuda, sest esialgse kuuekümnne asemel astus rivisse juba oma kuussada meest.

Tuuled Koolituskeskuses nr. 25 Nurmese polnud mitte ainult ilmastiku poolt jahedad. Võis aimata ja isegi selgesti tunda, et koolituskeskuse juhatusele oli arusaamatu ja võib-olla kahtlanegi põhjus, miks me olime ära tulnud sakslaste juurest, kus kogu hiiglaslik idarinne andis küllaldaselt võimalusi surra suurriikide väemasside keskel uue Euroopa eest Adolf Hitleri ülemjuhatusel. Et me olime suurte raskustega kogunenud Mannerheimi ülemjuhatusesse ja lipu alla, tahes selle kaudu võidelda iseseisva Eesti eest, näis neile ehk liigselt komplitseeritud rahvusvahelise probleemina.

Seepärast tundus saabumine Taavettisse novembris, nagu oleksime äkki jõudnud koju. Siin oli korraka elu ja liikumist suunas, mille järele olime igatsenud. Taavettis oli ka juht, kellele võisime usaldusega üles vaadata. Nagu nõia-väl moodustati uusi väljaõppeüksusi ning meile polnud saladuseks, et selle taga seisis Eino Kuusela. Juba asjaolu, et ta oli lõpetanud Kõrgema Sõjakooli Eestis ja oskas eesti keelt, tõi ta meile lähemale ja muutis nagu omaks, kuigi oli tegemist Soome sõjaväe kolonel-leitnandiga.

Jah, kui Taavettisse jõudes tundusime saavuvat koju, siis polnud see igatahes mingi puhkekodu. Mind isiklikult haaras keeris ligemale saja relvavannaga allohvitserikursuse kujul. Vaevalt olime oma asjad lahti pakkinud Kivijärve teevaru lähedal barakis, kui läks lahti halastamatuks mahviks. Seni kui olime alokad Soome armees, oli seda tehnikat meie kallal seletatud hädavaajadusega, et vältida puudulikust koolitusest tekkivaid asjatuid ohvreid lahinguväljal. Nüüd kruviti nõudmised veelgi kõrgemale ja meid veendi, et allohvitserist oleneb ka nende elu, keda ta peab lahinguväljal

juhtima. Liikusid peale selle veel kuuldused, et meie väljaõpet vajab tulevane Eesti armee, kus eelkõige oleks puudus jaoülemaste, keda sõjapidamises ohtrasti kulub.

Paiskusime määratud ülesandesse suuri püüdlikkuse ja tahtega, mida võisime inimlikult üldse välja panna. Omavaheline kohusetunne oli nii tugev, et isegi viilivaimuga vennad tõmmati kaasa. Meile oli selgeks tehtud, milleks higi ja und on tarvis ohverdada, me olime nende tingimustega nõus.

Kuid siis liitus mahvile veel nõök. Loendamatuid kordi kihutati meid üle magusaimele ööajal, meie mundrissepuugemise ja rivistumise kiirust ei rehkendatud enam minutites, vaid sekundites, meile löödi sisse sõit, mis sarnles tsirkusehobuste jooksuga ümber domptööri. Endastmõistetavalt muutis see tree ning meid lühikese ajaga lihvitud sõduriteks, kelle närvirefleksidesse oli sisse lülitatud soome sõjaväemäärustiku kõrgpingevool. Kuna olin sattunud raskekuulipilduja rühma, siis ei kergendanud see kehaliselt vintsutusi, vaid lisas neid sügavas lumes ahkiot vedades omajagu.

Saabus periood, mil nõoki otsustavalt kõvendati. Neil, kel oli otsene käsutusõigus meie üle, ei paistnud olevat mingit arusaamist, et olime päeval ausa tahtega higist voolava ihuga läbi teinud raske õppuse. Ei hinnatudki nagu seda, et harjutamise ka iga vabal minutil omal algatusel relvarikete kõrvaldamist, kuulipildujaraua vahetust ning muid võtteid, kus käeliigutus pidi olema mõttest kiirem. Veel rohkem ja sagedamini lennutati allohvitseridekursus õõsiti lumele rivisse, veel sahtisemaks muutus soome allohvitseride sõnastus meie kallal.

Siis hakkasid poisid nagu urisema. Mõeldi ja öeldi moodiläinud kibedusparooli „Võta mehu“ järjest sagedamini. Püüdlikkus nagu hakkas raugema.

Vist oli selle urina kauge vastukaja ulatunud staapi. Ühel päeval tuli õppekeskuse ülem saatjaskonnaga meid vaatama. Talle demonstreeriti mõndagi sellest, mida olime õppinud. Siis pidas ta meile väikese kõne ja ütles, et Soome armees kõigest aukraadidest kõige raskem on saavutada kaprali paela, toda tagasihoidlikku valget lindikest varrukaõmbluse kõrval. Kõik teised kraadid, kaasa arvatud kindraliks saamine, on juba märksa kergemad.

Ohvitserid õppusi jälgimas. Vasakult teine kapten K. Talpak

See nagu lepitaski jälle, kuigi olime lootnud, et sellise lohutuse asemel hoopis saavad peapesu meie allohvitserid, et nad küllaldaselt polnud arvestanud vabatahtliku uhket seisust ja ausat isamaalist vaimu.

Nöök aga aina läks hullemaks. Mäletan, kuidas narinaaber, koolipoiss Tartust, ühel ööl lõõtsutades ütles: „Kurat, pääseks juba rindele, saaks hingerahu.“

See oligi õige mõte, milleni jõudmiseks meid oli tahetud ergutada. Paar päeva hiljem liikus rong juba kuulsate Talve sõja lahinguväljade poole, mille tähtsusetud kohanimed viie aasta eest olid kostnud üle kogu maailma, tänu soome mehe surmapõlgavusele.

Meiega oli liidetud veel niipalju ärksamaid mehi, et arvuliselt sai täpselt sada. Ei kestnud kaua, kui Ollila teel juhulik granaat viis ära noore Penno, kes ruttas puhkusele ja vanematele vastu, kes olid just jõudnud Helsingisse. On ikka eriti traagilisena meelde jäänud see juhtum rõõmsast pojast, kes vanemate juurde jõudis langenud sõduri

lihtsas kirstus. Ja meid oli järel ainult üheksakümmend üheksa.

Nuusutasime mõnda aega püssirohu suitsu Kuokkala suvituskoha mäenõlval ja nägime, kui värvirikas on öine sõjarinne, see maagiline vöö meestest, pimedusest, pakasest, lumest ja võsast, tänu millele tagala võis edasi elada oma elu ja rahulikult magada, kui õhualarmi polnud.

Ja siis ühel päeval, kui Jalaväerügement 200 oli asutatud, kui Vabariigi aastapäeva puhul sellest avalikult oli teatatud, kui kamraadid Narva jõe joonel olid peatanud venelaste edasitungi läände, siis näis meile kirkastuvat uusi võimalusi peidetud igatsuste täideminekuks.

Eesti rügemendi loomine tähendas, et soomlased sakslaste puhul polnud enam nii tundlikud meie olemasolu suhtes, et nad avalikult hakkasid eestlaste relvajõudu Soomes koondama uuteks ülesanneteks, mille üldine laad oli teada, kuid mille praktilised võimalused olid alles tuleviku peidus.

Ning korraga olime jälle Taavettis tagasi. Üle kaheksa mehe, kes olid määratud eesti ohvitserikursusele. Meil tuli marssida seekord veidi kaugemale endisest barakist, Kivijärvi voore nõlvaku alla peidetud barakini, mis pikkuse poolest näis olevat kõige suurejoonelisem ehitus selles kategoorias.

Jälle rivistati meid üles, nagu sõduritega loendamatu kordi tehakse. Esimese rühma ette astus leitnant Jokipii ja teatas, et tema kavatseb meiega ainult niikaua hästi läbi saada, kuni osutame ülimat püüdlikkust, kuulekust ja muid positiivseid omadusi. Teisel juhul võetakse tarvitusele abinõud, mida sellised iseloomujooned esile sunnivad. Ülivalve kuulab seda juttu pealt ja tema näoilme kinnitas, et siin nalja ei mõisteta.

Sel viisil algas minu mälestustes ohvitserikool peale, kuigi esialgu veel mitteametlikult. Teatati ainult, et umbes veerand enne ohvitseriseisuse saavutamist varustatakse piletiga nn. maitojunale ning et neid ootab võrdlemisi kahtlase väärtusega karjäär meeskonna hulgas, läbikukkunud ohvitseriaspirandi kuulsusega.

Jaa, saabuvad päevad kujunesid intensiivseks. Meid õpetati kõigepealt käsku kuulama, enne kui saime õpetust käsu andmises. Maitojuna ähvardus hakkas juba varsti sõpruskonda vähendama nende näol, kes väeosadesse tagasi saadeti. Ja lõpmatuseni kaua näis kestvat rätsepa tulek, kes meie õlakutele pidi kinnitama õpilase hõbepaela.

Meil oli toredaid ülemusi ja vähem toredaid. Tuleb sümpaatiaga tagasi mõelda Jokipiile ja Peltolale, sest nende silmanurgas säras arusaamist meeskonna probleemidest. Kui kord saabusin Hel-

singist komandeerimiselt surmani väsinuna ja teatasin end haigeks, arvas ka narinaaber Lõoke, et temagi kannatab külmetuse all. Veidi aja pärast astus Jokipii ruumi sisse ja ütles üsna vaikselt: „On küsimus, kas teie tervis välja kannatab toda nuppu krae peale, mida siin antakse.“ See rohi mõjus nii väsimuse kui külmetuse vastu otsekohe.

Ignas Tõrmaküla oli meist vanem ega olnud varem kogenud suusatamist. Tal tuli paljudele raskustele vastu pidada väljaõppes, mis talvise aja tõttu toimus enamasti suuskadel. Õeldi, et Kivijärvi mäest alla sõites oli lennus tuhat paari keppe ja viissada suuska ning nende keskel Tõrmaküla. Kuid Jokipii respektieris ta siirast püüdlikkust ja nurisemata raskuste talumist ning ootas õppetunni algusega, kuni ta teistele oli järele jõudnud.

Võib-olla polnud ka soome kaadril meiega kerge. Nad olid aukraadid sõjas ja lahingus saanud, mitte õppeasutuses, nende mundrikuuel oli vahvusmedaleid ehk rohkem kui teoreetilist sõjateadust mütsi all. Kuid me saime nendelt selle tarkuse, mida eesmärgiks oli anda, ja selle vaimu, mida pidasime omaseks.

Raske õppus ja pikad suusaretked aetasid meid suurepärasesse füüsilisse ja vaimsesse vormi. Drill ja terved eluviisid metsade kohinas ja pakases ei tulnud kellegi kehahoiakule kahjuks. Tundsin end isiklikult nii hästi, et muhelus kippus palgele ka ravis, eriti kuulates juhtide toredas rindemehe keeles antavat õpetust. Soome keelt on ikka maskuliinsemaks peetud eesti keelest. See tekitas väärarvamusi juhtide hulgas, nagu muigaksin nende üle, ja kord oli maitojuna pilet õige lähedal hõljumas, enne

Ohvitseridekooli
õpilased õppe-
ülesannete kätte-
jagamisel

**Grupp soome
külalisi
ohvitseride-
kooli lõpp-
koosviibimisel.
Keskul erariides
min. A. Varma**

kui jälle kontakti saime ja arusaamatus selgitati.

1944. a. suve kohale jääb aga alatiseks püsima sünge vari. Kui venelased juunis suutsid Kannase liini läbi murda, hakkasid Taavettist mööda veerema Karjala põgenike vankrid. See oli masendav pilt näha neid inimesi jälle kodu maha jätmas ja läände rändamas, naisi, lapsi ja koduloomi, keda vene hävitajalennukid kuulipildujatulega maanteedel küttisid.

Teises jõugus olid sõpruskonna moodustanud Rajajõe veteraanid, kes seal paljega vaenlase vastu olid hulga vahid pidanud ja mitugi kaaslast kaotanud. Nende poolt tuli algatus, et nõuaksime väljaõppe katkestamist ja kogu kooli laskurikompaniina rindele saatmist, kuna oli valus näha karjalasi põgenemas ning meid tagalas ohvitseriseisust taotlemas. Et sellele nõudmisele hingelist ettevalmistust anda, lepiti kokku eneseviihastamise nädala korraldamises. Põhimõte oli, et kõik pidid üksteisele isiklikus kõneluses vastama häbematusena. Esimesel päeval tundus asi vaid naljakana, kuid varsti oligi kogu kool omavahel riius ja närvipinge üles kruvitud. Selles meeleolus löi koolipoiss Tallinnast pussiga kõhtu keskealisele kaadri-allohvitserile Eesti sõjaväest, kes teda pahatahtlikkusega manitses. Allohvitser viidi haiglasse ja temast ei saanud kunagi ohvitseri, kuigi ta juba rahuajal oli veebli kraadi välja teeninud.

Eneseviihastamise nädal lõppes kategoorilise seletusega kõrgemalt poolt, et meie poolt teistsada meest vaevalt on võimelised Soome sõjaõnne otsustavalt muutma. Teiseks on meile ülesanne ette

nähtud, saada väljaõpet rühmajahi kohuste täitmiseks, ja sellega olgu ka juutul lõpp, kuna oleme Soome armeele nangunii omajagu maksma läinud.

Meid viidi rindelemineku asemel hoopis kaugemale tagalasse, Niinisalosse Pori lähedal, kus oli Soome ohvitserikooli asupaik. Selle moodne, enne sõda valminud peahoone meenutas arhitektooniliselt kangesti Pärnu Rannahotelli. Kuid majja meid siiski ei lastud, sest seal õppisid ja elasid soomlased. Saime endale eluasemed järveranna vineertelkides, samuti võimaluse kasutada kooli õppevahendeid, ja tuleb öelda, et suvisel ajal ka telkides polnud viga midagi.

Higi Niinisalo liivas valasime soomlastega ühtemoodi. Kuid ühes asjas saatis kooliüllem soomlasi meie käest tagavarasid laenama. Selgus, et soomlastel oli puudus rivilauludest. Nende varudes oli vaid paar kulunud lugu, nendestki tarvitamiskõlbulikum ainult sakslaste „Erikast“ ümbertehtud „Orvokki“. Eesti kursusega oli asi teine. Meie varasalves seisis rikkalik kogu marsilaule, mis olid kokku kantud mitmest sõjast ja mitmetelt rinnetelt, kus eesti mehed võidelnud, peale selle kõik skaudi- ja noorkotkaulud. Soomlastele õpetati viisid selgeks ja ka neid meistreid leidus, kes üheainsa õhtupoolikuga tegid lauludele soomekeelsed sobivad sõnad. Ning kui sellestki veel poleks jätkunud, seisid meil reservis omad heliloojad, kes juba olidki loonud mõned head laulud. Üldse oli lauluga palju tegemist, sest külakohvikugi nimi oli „Linnunlaulu“.

Kankaanpää metsad kajasis niisiis ühistest sõdurilauludest. Kuni oli käes

Grupp veri-
värsked
ohvitseri

päev, millal meile anti igapäevale ülemjuhataja päevakäsk nr. 125. Marssal ülen-
das meid ohvitserideks. See oli juulikuu
viimasel päeval aastal 1944. Punavägi
oli Lõuna-Eestisse sisse murdnud ja mõ-
nigi kodupaik juba jäänud nende kätte.
Meie mõtteile ei olnud antud võimalust
ja aega rõõmuks ohvitserikraadi puhul.

Ununematuks jääb viimane sõduriõhtu
Kankaanpää rahvamajas. Raadio teatas
järjest uutest Eesti kohanimedest, mis
langenud venelaste kätte. Nüüd ei ol-
nud need enam kauged paiganimed suur-

telt sõjatandritelt, vaid meie omad lähe-
dased kodunimed.

Mehed laulsid kohalikule rahvale kava
lõpulaulu. See oli tangoviis „Sanon sulle
hiljaa näkemiin...“ — Ütlen sulle
vaikelt nägemiseni. Tol momendil ei
tähtendanud need sõnad kellelegi kerget
šlaagerimõtet, vaid sügavat, rasket tõde.
Ütlesime nägemiseni ühele perioodile
oma elust, osale oma patriootilistest loo-
tustest ja ühele osale oma lähedastest
sõpradest, kes läksid, et meeleheitlikus
vastupanus ülevõimu vastu langeda rah-
va suurte paleuste eest.

IVAR GRÜNTAL

Peetri kiriku kellad

Romaan värssides

(Algus „Põhjala Tähistel“ nr. 5)

Taas lakke lennutatud suured tuled,
koosthaagit tooliridu kogub seinäär,
kus kõrvu kirjudega mustad suled:
brokaadi, tafti vahel fraki siidreväär.

Kes kasvuaeas, veel mehe-naise ohtu
orkestri ümber saalib, uste pääl on jaol
või väljas julgust võtmas, külmarohtu
või itsitamas „Daamidele“ sissekaol.

Direktor lohega on langend orki,
kes juhib lastevanemate-komiteed,
Nahkhiire-valss peab paugutama korki,
et kergemeelsus tantsujalga leiaks teed.

Mis vanad kaevad, pole metsakolka
lihtrahva simman, ärkusaegne põõsapiht:
Kui järjekorras põrab jooksupolka,
on kirnus ülikoolilinna koorekiht.

Võib välja paista lasta Eedi Ilu,
et anglosaksikuks teeb teda kikiilips,
kuid rasvast viltukiskund silmapilu
mongooli reetes läändepüüdja ninanips.

„Ahsoo, ahaa“, ja kergitatud kulmus
maailmameheliikult peenutseja spliin,
ent Lid ta kaenlast heidutab suu julmus
ning hingedõhku haljav vabariigi viim.

Just Antsu papa ees paar läheb lahku,
päid silitades tütreid trööstib taat:
„Klaaslitreid kaela ümber, kassinahku,
siidsukki noorelt kanda pole akuraat!“

Tants pakub tuld tähtsilma õnne süütel,
Kärt läheb rõõmuga, kui kutsub Pusta-
foks.

Õe lendu minnes ilmub rambirüütel,
Lid äkki nähes väriseb kui haavaoks:

„Teid pole tänand, aga lilled võtsid
me nimel sõna ja neist täituks terve luht,
kui oleks kevad. Isa siin, sääl sõtsid.
See, papa, preili Lendva on, me näite-
juht.“

Nüüd vana Luuberg — oleks! — siluks
vurre,
kui kostab: „Priima materjal ning prii-
ma töö!
Kae, Anu halliks jäämas tantsumurre,
poiss, võta kätte ta ja elu sisse löö!“

*

Jutt mahajääjail muidu seistes vindub.
„Te pojäl on nii ilus häääl,“ jääd proo-
vib Li.
Suu kuival naerul, nagu halg, mis
pindub,
taat: „Surnuid mattes praost sai poisi
laulma nii.“

„Talenti on tal, aga õiget lihvi
peaks andma asjatundlik häälekool.
Kuraasi leidub, valeliha knihvi
ning körinõkse lisaks järjekindel hool.“

„Kuid, aulik neiu, sedelid ei ripu
kui kombud jõulupuus, et hele plaks
lööks raha lauale kui sinilipu,
õnn taevast sülle langeks — õppemaks.“

Kui asi seisaks virkuses ning jaksus,
ma ju ei kahtleks, annet ülegi jääb siin,
kuid edu pant on rahakoti paksus,
veekindlaks pugemiseks ontlik vaseliin.“

„Te ärge unustage loomisrõõmu,
mis läbi raskuste on tähe poole ränd.
mis lõõtsub rinda jumalikku lõõmu . . .“
Li hääle matab „Alexanders Ragtime
Band“.

Nüüd alles saks, bass, klarinett ja
trummid
on järsku saavutanud läbilöögijõu
ning soolot koorused kui kadakummid
on paisand õhku, kajab õu kui klaa-
sist nõu.

Teist ringi tehes öde müksab venda:
„Ants, Kärdu valis Esa, tuntud luhvt
ja kaan!“
„Pea takti, et me pikali ei lenda,
mu sõbra hobid karskusring ja Kaera-
Jaan.“

Ja ise ahnelt silmanurgast jälgib,
kus isa kiilaspää, Li punav laubatutt:
Me saame rebasteks, kui süda nälgib
ja huntideks käeulatuses vagur utt.

Kui küsiks, mis on armastuses tõde,
siis on see loogiliselt ühepoolne kiind,
soe vereside seob vaid venda-öde,
kui aeg on usu vanemaisse viind.

Juhanson
reisib
Soomemaal
(paremalt
esimene
kirjanik
Ilmar Talve)

ESIMESES PAADIS

HARALD MANG

1943. a. teenisin Buschmanni lennuüksuses Tallinnas. Olin sõpradega mõnikord rääkinud tüdimusest saksa sõjaväes ja kaalutlenud pagemist Soome. Tõelist tõuget aga tegutsemiseks polnud me saanud ega teadnud kontakte võtta nendega, kes Soomega ühendust pidasid.

Kirjutise autor koos Endel Rubergiga Tallinnas nõupidamisel enne teele asumist

Märtsikuus tuli Soomest Tallinna puhkusele soome sõjaväes vabatahtlikuna teeniv kersant Endel Ruberg. Ta oli kolmel korral juba varemaltki Eestis puhkusel käinud, ja kuna mu huvi mind tõmbas Soome poole, olingi kord lennuväljal temaga juttu teinud ja sellest oli tekkinud tutvusetaoline suhe. Mu teenistuskaaslane tundis Rubergi juba ajast, mil nad koos olid olnud Eesti Autotankirügemendis.

Ta viimase külaskäigu puhul olid tal tekkinud mingisugused arusaamatused sakslastega, kes tahtsid teda areteerida. Nagu pärast Rubergi kaudu kuulsin, oli kapt. Vildma, endine Autotankirügemendi ohvitser, saanud ühelt teiselt Autotankirügemendi mehelt teada, et lennuvälja politseile on antud korraldus, niipea kui Ruberg kohale peaks ilmuma, ta kohe areteerida. Olin ka lennuväljal sellest korraldusest teadlikuks saanud.

Hiljem Ruberg seletas, et põhjused tema vangistamiseks on olnud ühe Tartus toimunud koosviibimise tulemused, kus luuletaja Kalju Ahvena korteris peetud nõu Soome minekuks. Maja kojamees olnud sakslaste nuhk, kes kuuldud jutud ja hiljem veel ahjust mingisuguse nimekirja toimetanud sakslaste kätte. Tulemuseks olnudki siis käsk Rubergi tabamiseks. Teda olevat käidud ka Virumaal

ta koduski otsimas, sama korraldus olnud Tallinna jaama kontrolluksel, kust ta aga õnnelikult läbi pääsenud ja nurga taga ootavalt eesti vormis politseilt saanud kiire korralduse avalikkusest kaduda. Ta olnudki siis võimaluse otsimisel, kuidas Soome tagasi saada, kui ma teda Tartu maantee alguses kohtasin. Läksin koos tuntud suusasportlase J. Tartoga ja esimene sõna, mida ma talt küsisin, oli:

— Kuidas saab Soome?

— Jah, poisid, seda ma isegi kogu aeg otsin, vastas Ruberg.

Siis algas sõiduvõimaluste organiseerimine. J. Tarto tundis meest, kes varem politseinikuna kuskil rannas teeninud, ja otsis selle kaudu ühendust. Viimaks siiski arenes asi niikaugele, et sõit oli kindel. Kogunesime Tallinnas J. Tarto juurde, sinna tuli veomasin meile järele, pugemise presendi alla ja sõit läkski 18. märtsi öhtul rannaküla poole.

Meie lähtekohaks oli Juminda rand. Paadimees tõrkus küll veel minemast, kuna jääolud olid rasked, aga pärast pikka juttu nõustus. Ööpimeduses asusime teele. Saanud aga kilomeetri kaugusele rannast, jäi paadimootor seisma, kuna jää oli ummistanud pumba. See oli närvitsemapanev moment, kuna neeme mõlemalt küljelt viskasid tugevad helgheitjad valgusjooni merele. Saime selle siiski korda ja paadi ees jääd pekstes läksime raskesti edasi kuni vabaveeni.

Nüüd hingasime kergemalt. Paat oli jään raskesti kannatada saanud ja Soome rannal pidi jälle samast jäävälja läbima. Aga minekuhoog oli suur. Meid oli paadis 13 meest, aga arvestasime uute pagejatena ainult tosinat, sest Ruberg oli ju vana Soomes olija. Tema pagemisvajadus oli andnud meilegi tõukejõu toimimiseks. Lootsime Rubergi kaasabi Soome jäämisel, sest polnud veel teada, kas meid lastakse Soome jääda või mitte.

Rasked jääolud Soome rannas vigastasid paati üha enam. Naelutasime paadi siseküljele lauajuppe tekkinud aukude tihenduseks. Vahepeal plahvatas veel bensiin, masin läks keema, aga kõigile äpardusile vaatamata jõudsimme Soome rannikule. Seal oli olukord võrdlemisi raske. Laskime õhku kaks raketti. Soome piirivalve paat tuli vastu ja viis meid

oma kordonisse. Meid jäeti ootama, et võtta vahepeal ühendus ülemustega ja küsida, mida nende meestega peale hakata.

Rubergil sai puhkuseaeg täis ja ta näitas soomlastele oma pabereid, nõudes, et teda lastaks oma väeossa tagasi minna. Soomlased olid aga ebausklikud, vaatamata ta vormile, sest tuleku viis näis kahtlane. Soomlased rääkisid mingist nimekirja tegemisest ja selle esitamisest sakslastele. Ruberg protesteeris ägedalt. Pärast saadetigi meid Suomenlinna, kus meid jäeti vahialustena paigale ja Ruberg sai ühenduse Vapaaehtoistoimisto ülemaga kapt. Inkineniga, kes andis meid valvavaile soomlasile korralduse ta vabastada Vapaaehtoistoomistossse minemiseks.

Meid viidi aga Helsingisse Valtio poliisi juurde. Seal meid hoiti 12 päeva. Meie grupis olid enamuses kõik mehed, kel varem olnud spordisidemeid soomlastega, kuna mitmed kuulusid ss. Kalevi liikmeskonda. Nende sporditulemused ja nimedidki tundsid soomlased. Minu käest olid nad juba paari aasta eest saanud andmeid Tallinna—Helsingi liinilennuki „Kaleva“ allatulistamisest; üks eraisik kuuldes minu nime, tuli juurde ja küsis, kas olen seesama mees, kes oli andnud soomlastele andmeid, mis ilmunud ühes lennuajakirjas. Nii olime enam-vähem kõik tuntud, mistõttu soomlastel oli meie vastuvõtu suhtes raske teha eitavat otsust.

Ootasime otsust. Kus ja kes selle otsuse pidi tegema, seda me ei teadnud. Vahepeal oli meie elu aga väga lõbus, sest meil oli oma hea kvaliteediga viina rohkesti kaasas. Ametlikult pandi küll putkasse, aga koos meie seljakottide ja pakkidega. Ainult suuremad pakid jäe-

ti hoidu. Vangistusajast kujunes olemine, jõime end armetult täis, liikusime vabalt ringi, helistasime linna ja lõpuks oli üks valvureistki nii rängalt purjus, et ei saanud enam uksigi kinni. Üks meie meestest pani siis kõik kongiuksed kinni ja meie oma ruumi uks jäigi lahti.

12 päeva pärast meid vabastati:

— Võite jääda Soome!

Küsisime kohe, kas saame sõjaväkke. Läksime Päämaja Vapaaehtoistoomistossse, seal anti meile paberid Turusse ning rootsi vabatahtlike vastuvõtupunkti kaudu rindele. Paar paadikaaslast jäid esialgu veel Helsingisse kui vabad mehed, aga kui rahad olid pärast paremates kohvipoodides käimist lõppenud, tulid nemadki järele.

Rindel pandi meid Vallila pataljoni 10. kompaniisse, kus oli ees Talvesõja-aegseid eestlasi. Nüüd oli meid kokku umbes 25 meest, kes olid kompanii üksustes laiali. Umbes kuu aja pärast tehti 25 mehest Vallila pataljoni jäägrijõuk. **See oli esimene täisorganiseeritud eesti üksus.** Sinna liitusid veel ka järgmise paadiga tulnud mehed, kes olid samuti nagu meiega rindele saadetud ilma sõjalise väljaõppeta.

Vallila pataljonis olid eesti poisid teinud endale väga hea nime — ja ega meiega olnud kehvmad. Kui meid rühmadest ära toodi jäägrijõuku koondades, oli vanal soome sõjamehel vesi silmis, ehkki me ei läinud kaugele, ainult 2 km eemale, pataljoni staabi alluvusse. Tal oli kahju meist eestlasist.

Kui palju on esimesest paaditühist praegu veel järel? Tarto langes Soomes, mõned Eestis. Praegu peaks meid siiski olema veel viis-kuus üle maailma laialipillatuina.

Pagejad

A. Karu

KINDRALID JA MINA

LEMBIT VAHTRE

On küll inetu alustada juttu enda isikust, aga kuna see edaspidisele kasuks tuleb, pean siiski viisakusreeglite vastu eksima.

Nimelt on minuga niisugune paha asi, et juba lapsest peale kuni tänase päevani on mul olnud eriline kalduvus igasugustele kõrgetele ja tähtsatele meestele jalgu jääda. Ja kuna ma viimased 20 aastat olen teeninud kas otseselt või vähem otseselt mingi riigi kroonut, siis on nendeks meesteks pahatihti olnud kindralid või muud hästi kõrged fiskaalid. Mõnikord on niisugune kohtumine toonud kaasa kasu, mõnikord pole aga sellest olnud muud kui pahandust.

Olin vist 6-aastane, ei käinud veel kooliski, kui olin vanematega kaasas Vabariigi aastapäeva aktusel, kus peokõnelejaks oli legendaarne Vabadussõja kangelane kol. Parts, ümbruskonna suurmees. Niisugune asi jääb meelde eluks ajaks, eriti veel, kui pärast ametlikku osa kolonelihärra valis mind välja teiste põngerjate hulgast ja tunnustas: Sellest poisist saab kord kange mees ja suur ohvitser, nimigi selline. Nüüd on küll ilmnenu, et kolonel ei olnud nii tark ettekuulutaja kui teda tollal pidasin, aga arvan, et juba sellest päevast alates kõneleb kusagil minu sisemuses häälekene, mis sunnib mind ikka oma nina esimesse ritta pistma. Asjaolu, mis paraku mitte igakord ei lõpe positiivse resultaadiga.

Esimene tõeline kindral, kes mind kõnetas, oli vägede ülemjuhataja. See juhtus riigikaitseõppuste eripäevadel Tartu Lembitu kasarmutes. Olin alles keskkooli alustamas ja poole väiksem kui praegu. Jutt oli mõlemalt poolt sõjamehelik ja lühike. Kindral: „No poju, kas püssi kanda jaksad ka?“ Mina: „Just nii, härra kindral, jaksan küll!“ Jaksasingi, vaatasin veel ekstra järele — püssi ots ei ulatunud päris vastu maad, et sealt tuge otsida.

Kindral Tõnisson, tolleaegne Tartu linnapea, oli aga veel napolisõnalisem. Skautide paraadil raekoja ees vaatas ainult otsa, naeratas ainult mokaotsast, ei lausunud aga sõnakestki!

Kindral Oidermaast on aga jäänud kõige ilusam mälestus. Kaitseliidu Jõgeva malevkonna aastapäeva pidustustel, kus juhtusin mängima võidukas võrkpallimeeskonnas, surus kätt, koputas õlale ja ütles: „Tubli poiss!“

Tänapäeval tean, et kõikide maade armeedes valitseb sama taud — kindralihirm, mis kollitab kõiki, sõdurist kuni koloneli. Soome kroonus sain seda omal nahal tunda enne, kui olin välihalli kandnud kolm päeva. See oli 1942. a. sügisel, kui saabusime verivärskesse „täydennyksenä“ Rajajoelle. Vallila pataljoni oli rindel, 10. komp. aga, kuhu meid määrati, oli parajasti „lepokotissa“ Ollilas. Vastuvõtt oli kena ja saime elukoha koolimajja. Järgmisel hommikul aga tuli rühmaülem suure ähmiga ja teatas, et õhtupoolikul tuleb kindral Pajari üksust kontrollima, olge te head poisid ja kaduge selleks ajaks sauna taha! Kindral on kole äkiline mees, ja kui te ei oska temaga hästi käituda, võib asi lõppeda üsna hullusti. Olime küll juba Soome oludega hästi tuttavad ja igaüks meist oskas rahuldavalt keeltki, kroonu kombed aga olid veel õppimata. Sauna taga oli meil julge varjupaik, südagi ei löönud kiiremini, kui kindral mööda sõitis. Nautisime viimast sügisest päikesepaistet, kuulatasime uudishimutsedes lähedast rindemüra ja kiitsime head kroonukorda, mis nii ootamatult vaba õhtupoole pakkus.

Halvasti jäks aga meie kompaniikaaslasel, Helsingi rootslasel, keda küll oli hoiatatud, et igaks juhuks peab ka tühja kindrali masinat tervitama, mees aga juhtus sellel momendil mujale vaatama, kui kindrali auto tuli ja — tervitamine läks meelest ära! Kindralil ei olnudki liiga kiire, nagu oleks võinud arvata, pidas auto kinni ja tegi mehele isiklikult koha peal rividrilli, ikka „maahan“ ja „ylös“ ja ümber puu roomata ja — tervitada. Siis küsis mehe nime ja lubas endast kuulda lasta. Oli ka aumees, paari päeva pärast saabus rootslasele mitu lehekülge pikk kiri, masinal löödud tervitamise eeskiri. Ma ei mäleta enam, mitu korda meie rootslane pidi seda ümber kirjutama, mäletan ainult, et seni, kui meile õpetati „kunnon armeijan“ kombeid, mees kasutas kogu oma vaba aja kirjatööks. Ei olnud vaesekene ka suurem kirjamees, keeleoskus oli ka vilets, ühe sõrmega ajas rida ja teisega maalis. Lõpuks

Kindral Pulkkinen „targastamas“ eesti üksusi, tundes huvi ka meeste püssipuhtuse vastu

arvas isegi, et tulevikus on kergem kindralile tere ütelda kui soomekeelset kirjutamist õppida.

Minul oli esimesest päevast peale selgeks tehtud, et kindral ei kuule, temaga vesteldes tuleb karjuda. Kord olin just postil, kui kindral tuli eesliini kontrollima. Juba paari kilomeetri kauguselt hakkas kuulduma, kuidas postid järjekorras esinesid, ikka: Herra kenraali, jne. Sakiline kaevik on aga petlik, ja kuigi meil oli lubatud ainult omaenda ette periskoopi vaadata, ajas uudishimu kaela pikale, et kaugel „vana“ juba on? Nii juhtus, et pärast sai terve üksus peapesu, „vana“ pragas, et olete vist vaenlasega era-vaherahu teinud, tunnimehed kaevikus püsti, pea üle ääre ja vaenlast ei kardad! Aga teadsime kõik, et pahandagu, niipalju kui tahab, ise ta kardab küll kõige vähem, ja olime kõik uhked tema „P“ märki kandes.

Meile oli esimesest päevast peale selgeks tehtud, et kindral ei kuule, temaga vesteldes tuleb karjuda. Kord olin just postil, kui kindral tuli eesliini kontrollima. Juba paari kilomeetri kauguselt hakkas kuulduma, kuidas postid järjekorras esinesid, ikka: Herra kenraali, jne. Sakiline kaevik on aga petlik, ja kuigi meil oli lubatud ainult omaenda ette periskoopi vaadata, ajas uudishimu kaela pikale, et kaugel „vana“ juba on? Nii juhtus, et pärast sai terve üksus peapesu, „vana“ pragas, et olete vist vaenlasega era-vaherahu teinud, tunnimehed kaevikus püsti, pea üle ääre ja vaenlast ei kardad! Aga teadsime kõik, et pahandagu, niipalju kui tahab, ise ta kardab küll kõige vähem, ja olime kõik uhked tema „P“ märki kandes.

Nendel esimestel Vallila päevadel oli meil endalgi kompaniis kaks „kindralit“ — ja just eestlaste hulgas. Üks oli küll päris isehakanud. Tahtis õieti teha endast ainult kindrali poega ja peale panna leitnandi tärne, sellele saadi aga õige peatselt jaole ja mees rändas rootsi kardinatate taha.

Teine mees sai kindralikraadi sõprade poolt annetatuna. Nimelt oli ta tol ajal otse uskumatu luksuse omanik: mehel oli õhumadrats. Samal ajal, kui meie teised kõik olime kohandanud oma kondid puupõrandate ja -lavatsite järele, lesis „õhu-kindral“ või „õhumarssal“ uhkustades oma õhumadratsil, mida ta igal vähegi võimalikul juhul endaga kaasas kandis. Küllap vist oli tegemist kadedusega, aga ilusamat õhumadratsit ei ole ma ei varem ega hiljem näinud (oligi õige mitmevärviliselt triibuline), kuigi tänapäeval võiksin mõnevõrra uhke olla, sest olen ka madratsi omanik — see on aga troostitult ühevärviline. See ei olnud vist küll niipalju madratsi ja „marssali“ kraadi teene kui mehe hea keeleoskus, et päris „marssalka“ ta hiljem oma päämaja juurde võttis.

Õige isesugust laadi oli minu esimene kohtumine meie järgmise diviisiülema, kindral Paaluga. See juhtus 1944. a. EV aastapäeva paraadil Jalkalas. Seisin esimeses reas, ja kui kindral rivi üle vaadates mu ette seisma jäi, mõtlesin esmalt, et näe, nüüd tundis kange mehe ära ja annab vist kätt! Kindral tõstis küll käe, väga väarikalt ja aeglaselt, siis lükkas aga esimese sõrme välja, mulle nii umbes maksa kõrgusele, osutades mu mantlile, mille head kvaliteeti kadestas pool kooli. Ja see niru mantel mängiski mulle vingerpuusi: ägedate püssivõtetega oli hüpanud üks nööp lahti! Kindral ei lausunud sõnagi, seda enam aga ratsumestari Orlamo pärast paraadi . . . Sain ise ka aru, et olin kooli häbiplekk, ja et mitte vajuda maa alla, oleksin hea meelega lahkunud koolist. Fiskaalid aga arvasid teisiti ja asi unustati. Enne kooli minekut oli mu „jääkärijoukkueen johtaja“ ütelnud, et saan aastapäevaks „präeniku“. Tagantjärele on päris huvitav arutada: mis oleks küll juhtunud, kui sama kindral oleks paar minutit hiljem pidanud mulle medali ulatama? Õnneks oli asi paberite taha seisma jäänud.

Üks omamoodi käitumisega mees oli kindral Laatikainen. Seisime kogu kahe kooliga Taavetti barakkide ees valvel. Kindral aga, selle asemel et astuda rivi ette, astus hoopis rivi otsa ja kontrollis esmalt, kas rivi on sirge. Meil oli õnne, vaatamata Taavetti künklikule maastikule oli pikk meesterivi joone peal, kindral oli ilmselt rahul, astus rivi ette, võttis raporti vastu ja soovis meile tervist.

Veel kaks kohtamist „vana Vallila“ ajast on eriti meelde jäänud. Esimene oli endise presidendi Svinhuvudiga, kes tuli külla oma lastelastele Elsele ja Ullale. Meid toodi kaevikust välja ja laulsime presidendile Ollila kantiinis mõned laulud. Kui vanahärra kuulis, et ka eestlasi on laulumeeste seas, tuli meid ekstra kättelema ja jutustas oma kohtamisest president Pätsiga. Sel ajal kui ta rääkis lotadega, saime eestlas tema mütsi pähe proovida — oli niisugune nahast, sirmiga, nagu meil kand-sid taksojuhid, ja hirmus vana.

Teine kohtamine oli JR 48 ülemaga 1943. a. jaanipäeval. Olime tol korral Jalkalas ja meie Vallila oli allutatud JR 48-le. Jaanipäeva puhul oli Terijoki staadionil suur spordipidu, millest osa võttis terve rügement. Peanumber oli suur kompaniidevaheline maastiku-teatejooks. Olin oma eduskunna kompanii stardimees ja joosta tuli mul 800 m, piki laia ja sirget liivast teed. Rügül oli startijaks. Et seda 15-mehelist gruppi jooksma panna, oli kolonel valinud stardipüstoliks oma 9-millimeetrilise. Kui siis stardipauk raksatas, oli meil kiirem minek kui olümpiavõitjatel. Nagu kiuste läksid viimased 100 m vastu mäge ja mul oli vägisi tunne, et liiva asemel on jooksutee kummist. Juba kauge!t kuulsin meie jooksukuulsuse Valdu heledat ja etteheitvat häält: Kuhu sa ometi jään? Sain siiski oma pulga keskmiste hulgas üle sokutada ja alles siis tulin ideele, et tee oli siiski korras, ainult minu põlved tsipa kummised, sest eelmisel õhtul olime oma jäägritega võidupüha pühitsenud, nii et kantiini seinad põrusid. Jooks ise lõppes meile fiaskoga, kuna just meie spordiohvitser ja meeskonna kapten jooksis metsas ühe kurvi sirgeks — ja meeskond disqualifitseeriti. Rügemeniülema sõjakas stardipauk aga jätab sellestki ebameeldivalt lõppenud jooksust parima mälestuse.

Sõjakooli ajal ja viimastel päevadel Soomes tuli kokkupuutumist veel mõnegi kindraliga, need ei olnud aga isiklikku laadi. Sel ajal olin juba jõudnud äratundmisele, et mõnigi kord on kasulikum kõrgest tutvusest loobuda.

Küll kuulub aga selle loo juurde esimene tutvus saksa kindralitega pärast Soomest tagasitulekut. Mind oli saadetud ühes väiksemas ohvitseride grupis Narva alla, saksa sõjakunsti õppima. Esimene ametlik vastuvõtt oli Oru koolimajas rindelõigu ülemjuhataja kindral Steineri poolt. Seisime reas koolimaja saalis, kümme-kond

Kapten
K. Talpak
jälgimas
maastikulist
õppust

meest, pikkusega alates 2 m kuni ca 1.50 m, enamik õige noorukesed. Olin päris üllatatud, kui sisse astus säravas mundris kindral, rüütlirist ja tammelehed säravas lõua all, ja alustas meiega mahedat juttu. Jutustas, et kui tema oli 20-aastane leitnant, ta arvanud, et oli maailma tähtsaim mees. Ma olin alati arvanud, et saksa kindralid on hirmus kärejad ja kurjad mehed, see kõrge mees aga oli pealtnäha väga pehme — kui meiega tutvust tehes jõudis rea lõppu, siis võttis meist kõige väiksema päris kaissu ja pisarad silmis ohkas: kui mul ainult oleks veel rohkem niisuguseid toredaid noori mehi!

Logelesime mõne päeva rannas, kindrali adjutant oli meie võõrustajaks, hoolit-ses söögi eest ja jootis meile pärast õhtusööki sekki. Ühel õhtul mainis, et teie olete isemoodi mehed, teile alkohol nagu ei mõjugi, ma tahaks näha, kui palju te ometi kannate? Sel õhtul lõppes kindrali sekki tagavara, tõusime lauast, enda arvates sirgelt astusime koolimaja poole, ei tulnud mõttessegi hakata laulu jorutama.

Kindral andis meile oma lõigus suure liikumisvabaduse ja õiguse kõike uurida ja tundma õppida, mille vastu huvi tundsimine. Tuli enne veel mitme kindrali kätt raputada, kuni jõudsimme oma üksusse.

Kui lõpuks kolmekesi jõudsimme meile määratud pataljoni, oli vastuvõtjaks patül, Sinimägedes nii tuntud major, et tema järele oli nimetatud isegi üks tee. Pärast vastastikust esitlemist valas igale klaasi konjakit ja küsis: kas teil täisid juba on? Eitasime. Selle peale ütles: küll siis nädala pärast on! Ei võtnudki nii kaua aega. Seejärel küsis: ütelge kohe ära, mis teie meist, sakslastest arvate? Meist kõige vana-m kostis ka kohe julgelt, et sõjameestega on olnud seni parimad kogemused, aga tsiiviilid ja kuldfaasanid ja teie poliitika jne. . . . Selle peale ütles major, et see on ka täpselt tema arvamine — ja jää oli murtud.

Patül oli üks kenamaid ülemusi, keda sakslaste hulgas olen kohanud, ainult mel-hel oli viga, et pidas liiga palju lugu karakast ja liiga vähe oma ülemustest. Kõrged mehed ei tahtnud põrmugi aru saada, et majori kraadis mehel võib olla niisugune vaba-aja harrastus nagu kividega märki loopimine, kusjuures märklauaks on staabi autod. Nii oli meil üsna varsti uus patül.

Edaspidi on olnud kokkupuuteid veel terve rea saksa, inglise ja ameerika kindralitega, nendest jutustamine ei kuulu aga enam selle peatüki sisse.

READ HARVENEVAD . . .

Meremehest Soome-poisi traagiline
surm Visby sadamas

K. a. 19. jaanuari õhtul leidis aset Rootsis Gotlandi saare Visby sadamas kurbmäng, mis nõudis oma ohvriks 33 aastat vana laevakapten **Hannes Sternbecki**. Ta hukkus laeva meeskonda kuuluvat soomlasest madrust päästes. Tema poolt juhitud tanklaev „Suess II“ viibis Visby sadamas, ja märgates soomlase vette kukkumist, hüppas ta päästenööri külge seotult üle parda sellele järele. Mingil põhjusel andis päästenöör aga järele ja Hannes Sternbeck kadus jäletult vee alla. Teda ruttas abistama laeva norralasest tüürimees, kuid sattus ka ise surmaohtu. Alles juurderutanutel õnnestus norralast ja soomlast välja tõmmata, kelledest viimane hiljem haiglas suri, kuid kapten Sternbeck jäigi kadunuks. Ka traalimine ei andnud tagajärgi. Tõenäoliselt kandsid voolused ta sadamast kaugemale triivjää alla.

Teise elu päästmisel hukkunud Hannes Sternbeck oli sündinud 18. juunil 1927. a. ja liitus nõnda suhteliselt noores eas eesti vabatahtlikkudega Soomes, kus lõpetas Eesti Ohvitseridekooli värnikuna. Teda jäid leinama abikaasa, poeg ja ka-

sutütar, samuti ta vend insener Olof Sternbeck Stokholmis. Ta isa oli tuntud kindral ja minister Otto Sternbeck.

Puhka rahus, kallid relvavend!

RELVAVENNAD KIRJUTAVAD RAAMATUID

GRÜNTHALI „LUMI JA LUBI“

Ilma kahtluseta on **Ivar Grünthal** kujunemas meie kirjandusliku tänapäeva üheks produktiivsemaks poeediks ja autoriks. Suhteliselt väikeste vaheaegadega on ilmunud ta viis luuletuskogu, nendest viimane pealkirjaga „**Lumi ja lubi**“ (Vaba Eesti kirjastus, 1960). Eelmises „Põhjala Tähistel“ numbris ja mujalgi on esitatud katkeid ta pikemast värssromaanist „Peetri kiriku kellad“, mis vahepeal autori poolt juba lõpetatud ja trükivalmis seatud, ning ära ei saa kuidagi unustada Grünthali rolli ka publitsistina, toimetajana ja majandusliku külje eest hoolitsejana juba viiendat aastakäiku ilmuva kirjandusajakirja „Mana“ juures.

Oma värsside sisulist avangartismi on luuletaja Grünthal alati püüdnud ühendada konventsionaalsete nelikridade ja täisriimide klaviatuuril mängimisega, ja seda teed jätkab ta ka „Lumes ja lubjas“. Ta virtuoosne riimimeel on niihästi imestletav kui kadestatav, ja siia-sinna vahele poetatud sonetidki näivad sündinud olevat iga-suguse vormilise pingutusest. Väga arusaadavalt on see muidugi suureks soodustuseks ja meelituseks lugejale, kes võib teatud rahuldust leida juba ainuüksi riimidele-rütmidele kaasa elades. Sest Grünthali luule sisuline pool ei võimalda kaugeltki mitte samavõrd lihtsat ja ettemääratud teed kaasasviibimiseks. Tahes-tahtmatult kuuluvad Grünthali luuletuste sisulised kvaliteedid nn. keerulise ja mitmetahulise luule valdkonda, mille lahtimõistatamine ei tarvitse sugugi ainult ühe ja ainsa lahendusega piirduda. Ka „Lume ja lubja“ hulgalistes käändudes ja variatsioonides on meil õige sageli tegemist mitut tundmatut esitava võrrandiga. Heites õige sageli

oma väljendusliku lopsakuse mitte otsa lõppevast kangast ühendavaid ja sidet otsivaid konkse literaarsesse maailma, eeldab Grünthal oma lugejalt kõigepealt vanakreeka ja muu maailmakirjanduse soliidset tundmist. Kuid sageli on tarvis veel ka meditsiinilis-keemilist taiplikkust, et lume ja lubja kui jäätumist ja definitiivset sadestumist assotsieerivate sümbolite seadmisele jälile jõuda ja kaasas olla. Ta pildid ja võrdlused, milledest ju kaaluv osa ta luuletusi koos seisab, on suuremalt osalt lausa graafiliselt teravad, fantaasiat ergutavad, sageli kontrastidele üles ehitatud, mis veelgi kontuure välja joonistab, kuid mitte alati nii väga ühte hoidvad. Nii või teisiti tundub aga Grünthal just pildile kui ühele poeetilise väljenduse võimalusele täit rõhku panevat:

Piltide taga puhtub mõte,
selgub laup ja hõbestub sulg.
Tuulega kauplev ettevõtte
kaob kui kurgede lõunasse kulg.

(lk. 129)

Käepärast oleva ruumi ulatuses polegi mingit võimalust „Lume ja lubja“ tühjendavamale analüüsimisele asuda peale eespoolse lühikese ja summaarse iseloomustuse. Oma ulatuselt on raamat üks tusedamaid Grünthali loomingus, aga silmapaistvalt luksuslik ka oma trükitehnilise teostuse poolest. Raamatuga liituvad 10 illustratsioonide täislehekülge Endel Kõksilt, milledele kunstnik andnud ühendava nimetuse „Espaceionata“. Juba ainuüksi nende kaunistustahvlitegi tõttu kuulub see 300 numberdatud eksemplaris trükitud raamat nõnda siis eksklusiivsemate hõrgutiste hulka meie kirjanduses.

Raimond Kolk

ANTS LAHI

KANNASE MOTIIV

On möödunud päevi ja rännakuid,
on päikesest õhkunud voored.
Ja soostunud radade käänakud
on hingesse lõikunud toorelt.

Vist mõttetult väsinud aerudest
on roostikust sööstunud aule.
Ja õhtuti järvele varjudest
on kaikunud igatsuslaule.

On elatud saviseis kaevikuis,
on seiratud unetuid tunde.
Ja rõhuvaist tõkete palmikuist
on settinud roostetki unne.

Vist väsinud rahvuse uhkusest
on mõttedki nõrdinult maised,
sest sageli hulkuri puhkuse
on määranud tänavanaised.

Vait uute võitluste ootusel
on senini säilinud tuju,
mis sellest, et kõikidel lootustel
on mõistmatult sfinkslik kuju.

„Kodutee“ nr. 6 — 1944

SOOME-POISID JA VETERAANIDE MAAILMALIIT

(Informatsioon)

Kui JR 200 Sõprusühing Stokholmis, Soomepoiste Klubi Torontos ja Göteborgi Soomepoisid möödunud sügisel heaks kiitsid Soomepoiste Liidu ajutise põhikirja, panid nad sellega aluse föderatsioonile, mis liikmete soovi kohaselt pidi ühelt poolt koordineerima Soomepoiste kohalike organisatsioonide tegevust ning teiselt poolt viima meie seisukohti ja tõekspidamisi laiemale rahvusvahelisele foorumile.

Stokholmis peetud peakoosolek tegi liidu vastvalitud juhatusele ülesandeks taotleda liikmeksastumist Veteraanide Maailmaliitu, mis oma ridadesse on seni koondanud 147 veteraanide ja sõjaohvrite organisatsiooni 40 maal liikmete koguarvuga ümmarguselt 20 miljonit.

See hiigelorganisatsioon, mille peakorter asub Pariisis, tutvustab end oma põhikirja eessõnas järgmiselt:

„Meie, sõjaveteraanid, kes me oleme võidelnud rahvaste enesemääramise õiguse eest ja et inimsugu võiks elada rahus, oleme otsustanud ühineda, et aidata ellu viia need põhimõtted, mis on sõnastatud Liitunud Rahvaste Organisatsiooni statuudis . . .“

Meie liidu juhatusele antud ülesanne — püüda ühineda selle maailmaorganisatsiooniga — tundub ülimalt inspireeriv ja avaraid perspektiive lubav, ent pole ilmselt kerge. Seniste liikmete hulgas puuduvad kõik eksiilorganisatsioonid või organisatsioonid eksilis. Selliste poolt esitatud sooviavaldused on seni jätetud tagajärjeta.

Maailmaliidu põhikirja artikkel I-se esimene lõik, mis käsitleb liikmeid, kõlab tõlkes järgmiselt:

„Nime all Veteraanide Maailmaliit (WVF) on loodud organisatsioon, mis koondab kõik veteraanide ja sõjaohvrite rahvuslikud ühingud ja föderatsioonid, samuti kui rahvusvahelised organisatsioonid, kes täielikus sõltumatuses oma maade parteidest ja valitsustest on heaks kiitnud käesoleva põhikirja ning kes töötavad arendada tegevust, mis on kooskõlas Maailmaliidu eesmärkide, printsiipide ja meetoditega, nii nagu need on defineeritud selle organisatsiooni põhikirjas, kodukorras ja täiskogu poolt vastuõetud resolutsioonides . . .“

Meie vormilisele sooviavaldusele tuli 20. aprillil s. a. dateeritud vastus, milles

Maailmaliidu peasekretär Curtis Campaigne teatab, et vastavalt põhikirja I-le artiklile koondab Maailmaliit ainult rahvuslikke organisatsioone ja föderatsioone või rahvusvahelisi veteraanide ja sõjaohvrite organisatsioone, mis teiste sõnadega tähendavat, et kõik liikmeksastumist taotlevad organisatsioonid peavad koosnema selle maa kodanikest, kus nad elutsevad. Peasekretär ütleb end olevat sunnitud kahetsusega teatama, et meie organisatsioon ei vasta nendele tingimustele.

Soomepoiste Liidu juhatuse oma koosolekul 27. aprillil asus seisukohale, et

a) Maailmaliidu peasekretäri vastuses toodud põhikirja I-se artikli tõlgitsus näib olevat suvaline ja diskrimineeriv ega vasta oma sisult artikkel I-se mõttele;

b) Soomepoisid Rootsis ja Kanadas on jõudnud omandada asukohamaa kodakondsuse, mistärast ka vormiliselt ei tohiks tagasilükkamise motiivi kehtivaks lugeda.

Ülaltoodust lähtudes otsustas juhatuse saata uue kirja Maailmaliidu peasekretärile, milles need meie seisukohad teatavaks tehakse ja nõutakse meie sooviavalduse uuesti kaalumist Maailmaliidu põhikirjas ettenähtud korras.

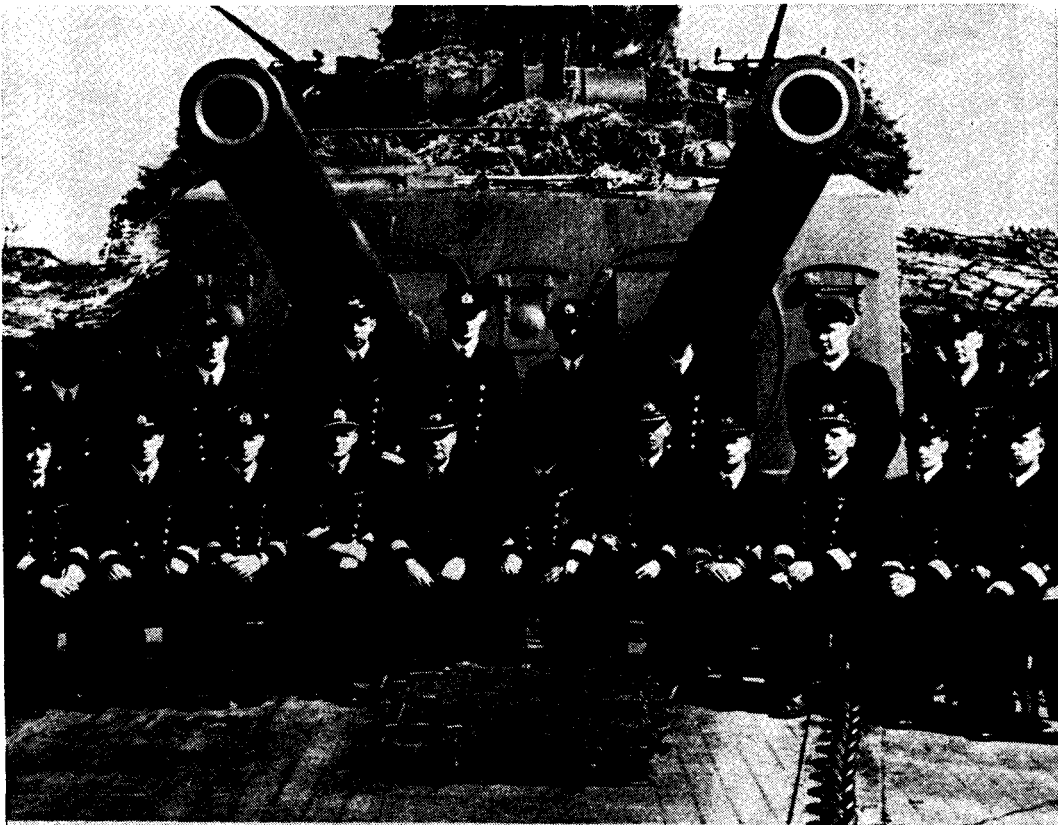
Sellele viimasele kirjale tuli vastus juba vahepeal valitud uuel peasekretärit Norman Acton'ilt, kes ütleb, et ta on meie seisukohad teatavaks võtnud ja esimese sammuna meie sooviavalduse käsitlemisel saatnud selle seisukohavõtuks Maailmaliidu nõukogu liikmele Rootsis. Uus peasekretär rõhutab ka omalt poolt küsimuse rasket pretsedendilist iseloomu.

Asja praeguse seisu kohta võib vaid lisada, et Soomepoiste Liidu juhatuse on vastavate Rootsi esindajatega kontaktis ja et rootslaste vastust pole seni veel Maailmaliidule saadetud.

Soomepoiste Liidu juhatuse püüab omalt poolt küsimuse edaspidist arengut aktiivselt mõjutada ja loodab, et meie pingutused vilja kannavad ja meil võimalus avaneb esineda maailma vabade rahvaste organiseeritud võitlejate ridades võrdsete kaaslastena.

Stokholmis 21. novembril 1961

A. Terras

Soome sõjalaevastiku suurima laeva „Väinämöineni“ ohvitserkond.
Vasakust kahurist esimene vänrik Paavo Loosberg

KROONIKAKILDE SOOMEPOISTE KLUBI TEGEVUSEST

1961. a. tegevus jätkus juba kindlaks kujunenud tavades: järele vaadates näib, et see oli mõnevõrra eelmisist isegi elavam, vähemalt oli osavõtt üritusist arvukam ja üritusi tihedamini. Jaanuaris valiti uueks esimeheks Paul Toomsalu, juhatusliikmeiks Rudolf Viinamäe ja Heinrich Puusepp. Revisjonikomisjoni Edgar Marten, J. Oja ja Karl Pärnoja. Katse Sõjaveteraanide Maailmaliidu liikmeks saada oli toonud elevust peakoosolekust osavõtust.

4. veebr. oli klubi aastapäevapidu, esmakordselt Eesti Majas, millest osavõtt oli väga elav, osavõtjaid üle 120. Öhtu avas klubi esimees P. Toomsalu ja järgnevalt mälestas sõilaspappi O. Puhm meie langenud sõpru, J. Oja pidas peokõne, E. Marten deklameeris ja E. Räm-meld esitas sooloettekandeid. Hiljem

mängis R. Periti orkester meelelahutusmuusikat. Aastapäevaks ilmus just „Põhjala Tähistel“ uus number, mille kaastööliseks emplare koha peal välja jagati.

29. aprillil toimus meeste omavaheline klubiõhtu Orto direktori A. Lauri majas. Osavõtjaid 20 ümber. Peamine eesmärk vanade mälestuste elustamine.

24/25. juunil võtsid kaheksa klubi liiget J. Parika juhatusel osa Ontario Eesti suvepäevade e.ektriala korraldajaina. Suvepäevade juhatusse kuulus klubipoolse esindajana R. Viinamäe. Klubi liikmete tööd hinnati suvepäevade juhatuse poolt kahe Eesti Maja aktsiaga (\$100.—).

19/20. aug. toimusid klubi suvepäevad, mida enam tuntakse kordamisõppustena, järjekordselt meeldivalt omaseks saanud „Näki“ talus. Osavõtjate arv 80 ümber. Päev algas klubile just suvepäevadeks

Soomepoiste Klubi poolt korraldatud kirjandusõhtul anti Soome-poiste järglaste Reet Marteni ja Lembi Oja poolt roose romaani „Vaim ja ahelad“ autorile Arved Viirlaiule ja peakujule Eerik Heinele

pr. Asta Toomsalu poolt valmistatud uue Eesti lipu mastiheiskamisega, millele järgnesid kombineeritud võistlused: granaadiheide, jooks ja laskmine. Esimeseks tuli Arkadi Altosaar 149 punktiga, omandades Artistic Woodworking Co. poolt annetatud rändkarika, teiseks L. Josefin 144 p., kolmandaks B. Ruhno 143,5 p., neljandaks E. Marten 139 p. ja viien-daks A. Tamm 139. p.

28. okt. toimus relvavend R. Ilvese kodu klubiõhtu. V. Siimon näitas oma Euroopa-kontsertreisil tehtud filmi, eriti selle Soomes tehtud osa. Muu aeg möö-dus jälle mälestustes.

7. jaan. 1962 korraldas klubi kirjan-dusliku õhtu relvavend Arved Viirlaiu äsjailmunud teose „Vaim ja ahelad“ tä-histamiseks. See perekondlikus miljöös veedetud õhtu kujunes rahvuslikuks sündmuseks. Õhtu avas klubi esimees P. Toomsalu, katkeid ilmunud teosest esi-tasid K. Pärnoja ja E. Marten, soolo-ettekandeid E. Rämmeld, kuna pikema analüüsi teose vaimseist aspektidest andis J. Oja. Kohal oli ka teose prototüüp Eerik Heine, kellele koos autoriga anti klubi poolt roose. Lisaks etteloeatud kat-kelele esitas E. Heine ka katke oma teok-silolevast eesti metsavendlust käsitle-vast helifilmist. Ettekannete vahel laul-di vanu sõduri- ja rahvuslikke ühislau-le, tervituse tõi autorile ja peakujule ka Rahvusliku Välisvõitluse Nõukogu poolt sekretär E. Salurand, mille järele või-maldati sõnaruumi ka „peasüüdlasile“

enestele, kus E. Heine märkis seda mee-leolu, mis Eestis valitseb, neid soove ja unistusi, mida arvatakse paguluses viibi-vaid eestlasi täitvat, ja neid läkitusi, mi-da talle kui vabasse maailma pääsejale kaasa anti. Lõppsõna ütles V. Siimon, millele järgnevalt olid osavõtjad saavu-tanud liigutatud meeleolu, mis väljendus hoogsas lõpplaulus „Eestimaa, mu isa-maa“.

Lisaks neile iseseisvaille üritusile on oldud kaasa aitanas Eesti Abistamisko-mitee sõduriõhtu korraldamisel, Eesti Maja aktsioonide teostamisel ja koos Peetri kogudusega peeti mälestusjuma-lateenistus langenud kaaslaste mälestu-seks. Selleks päevaks seati ka mälestus-tahvli juurde eriline ülevalt langev val-gustus ja ette madal esine küünlajalgade ja lillehoidja tarbeks.

H. O.

ÕIENDUSED

Eelmisses numbrisse on sattunud paar eksitavat viga. Edgar Marteni kirjutises „Suurrünnak algab“ on murdmine segi läinud. Õige järjekord on lk. 12 lõik „Juba paar päeva . . .“ kuni veeru lõ-puni, siis alata lk. 11 kirjutise algusest eespoolnimetatud lõiguni, mis vahele jätta, ja jätkata teise veeruga.

Kirjutises „Read harvenevad“ peab haiguse nimeks olema „multiple scler-osis“.

HALUATTEKO MEHUA?

— Mis on esimene ülesanne püssi puhastamisel?

— Vaadata selle numbrit.

— Kas see on tõesti nii tähtis?

— Küll nii, et ei puhastaks kogemata sõbra oma.

Pohjan Poika 1941

*

Puhkusel olev sõdur on taatidega koos saunas. Üks küsib:

— Miks sa seda tuntulevy saunaski kaelas kannad?

— Noh, selleks ikka, et ei peseks vale keha.

*

— Mida see koht Piiblis tähendab, kus öeldakse, et taeva pojad tulid ja kosisid maa tütreid?

— See tähendab langevarjujäägreid.

Linnotaja 1942

*

Alokas Kiekoselt küsiti, millisesse üksusse ta soovib.

— Sooviksin peastaapi.

— Kas olete hull! hüüdis ohvitser.

— Ei ole, kuid kas peaksin olema, et sinna pääseda?

*

Suures kotivõitluses Repola lähedal, kus „noodapäras“ oli tuumakaid savolasist naljamehi, oli huvitav juhtumus. Mõlemad pooled tulistasid ülimal nobedusel, kui äkki üks savolane hüüdis:

— Suitsupaus!

Venelased hakkasid kuulutama, lõpetasid laskmise ja kuulsid uuesti sama hüüet:

— Suitsupaus!

Juhtuski vastaspoolle olema keegi soome keelt mõistev mees, kes hüüdis vastu:

— Noh, peame siis!

Ja suitsupaus peetigi.

Korπισoturi 1941

— Aga, seltsimees soomlane, ega te ometi mõtle mind sauna sundida? Te lubasite ju head kohtlemist . . .

„Habe mahal — kui kord juba gentlemannidega sõditakse,”
ütles sõjamees, kui kuulis, et Inglismaa Soomele sõja kuulutas